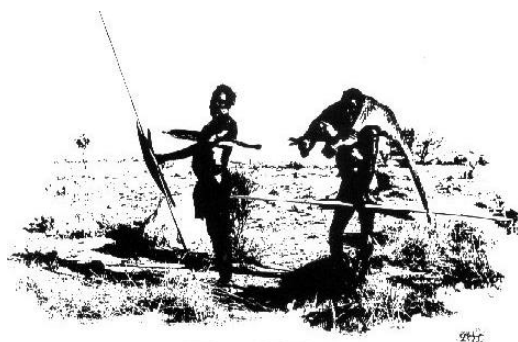

Maršal Salins

Prvobitno društvo blagostanja

Esej o ekonomiji lovaca-sakupljača

1968/1972

Porodična biblioteka br. 3

---

anarhija/ blok 45

O knjizi i piscu

Tekst sa zadnjih korica štampanog izdanja

“Mi smo jedini za koje važi fraza o ‘mukotrpnom životu’. Oskudica je presuda koju nam izriče naša ekonomija. To je taj položaj obeležen stalnom strepnjom, ta ‘prednost’ iz koje gledamo na lovce. Ako moderni čovek, sa svom svojom tehnološkom superiornošću, ne uspeva da zadovolji svoje potrebe, kakve tek šanse ima taj goli divljak sa svojim smešnim lukom i strelom? Opremvši lovca buržoaskim impulsima i paleolitskim oruđima, mi unapred ocenjujemo njegov položaj kao potpuno beznadežan.” — Maršal Salins, *Proobitno društvo blagostanja*, 1969.

Nasuprot Hobsovoj oceni da je život primitivnog čoveka bio “ružan, surov i kratak”, koja i danas vlada umovima obrazovanih ljudi, Maršal Salins, nadovezujući se na rad svojih prethodnika i savremenika, otkriva potpuno drugačiju sliku. Time je na neočekivan način doveo u pitanje naš glavni izum: koncept tržišne ekonomije kao centralnog i svemu nadređenog aspekta svakog modernog društva. Iako nas naše svakodnevno iskustvo neprestano opominje da je reč o najdestruktivnijem društvenom sektoru, čiji su glavni proizvodi stalna oskudica i totalna ljudska, društvena i ekološka degradacija, upravo se ova druga društva, koja su pred sebe postavila drugačije ciljeve – i koja su pitanje “održivog načina života” rešila na mnogo uspešniji način – vide kao osuđena na prekomerni rad, oskudicu, bedu, nestabilnost i potpunu besperspektivnost.

Koga drugog prepoznamo u ovom opisu, ako ne nas same i naš “superiorno iracionalni” društveni model?

Maršal Salins (1930): profesor antropologije na Univerzitetu u Čikagu i jedan najpoznatijih američkih antropologa. Posebno su značajna njegova istraživanja iz kulturne antropologije i istorije polinezijskih društava. Iako u penziji, još uvek predaje, a trenutno radi na materijalu koji se bavi ratom i kanibalizmom na Fidžiju tokom XIX veka. Njegova knjiga *Stone Age Economics* (1972) i danas važi za jednu od najznačajnijih studija ekonomije primitivnih društava.

Izvori

Naslovni tekst: *Stone Age Economics*, Marshall Sahlins, New York, Aldine de Gruyter, 1972.

Uvod: *Limited Wants, Unlimited Means: A Reader on Hunter-Gatherer Economics and the Environment*, ed. by John Gowdy, Island Press, 1998.

Anarchy and Anthropology, by Kevin Tucker: Species Traitor #3, 2003.

Prevod, priprema i prateći tekstovi: Aleksa Golijanin

Porodična biblioteka br. 3, drugo izdanje

Prvo izdanje: februar 2002.

blok45@eunet.yu

anarhija/ blok 45 nema nikakve veze ni sa jednom političkom ili nevladinom organizacijom, niti sa bilo kojom grupom koja se u Beogradu, Srbiji ili u ovom delu sveta predstavlja kao anarhistička (o levičarima, ma šta to značilo danas ili oduvek, da ne govorimo). Za **anarhiju/ blok 45** ideologija anarhizma je bez ikakvog značaja. Izvesna terminološka podudarnost je slučajna i za sada predstavlja izvor mnogih zabavnih, ali ponekad i vrlo zamornih nesporazuma.

“Ova avantura nema ime. To nikada ne treba gubiti iz vida. Koje ime, koji izam prikačiti toj želji da život bude Čudo, a ne samo užas, rmbanje i patnja? Ja ne znam nijedno, niti sam ga ikada tražio. Anarhija? Anarhizam? Nemojte me zajebavati.” — *Počnimo ljubav iz početka*, blok 45, 2002.

Sadržaj

Džon Goudi: Ograničene potrebe, neograničene mogućnosti 5

Maršal Salins: Prvobitno društvo blagostanja 11

1. Izvori predrasuda 12

2. "Neka vrsta materijalnog blagostanja" 17

3. Opstanak 20

4. Drugačiji pristup lovcima i sakupljačima 29

Pjer Klast: Maršal Salins 37

Pogovor izdavača: G17 minus 39

Bibliografija 43

Dodatak uz bibliografiju: Kratak prikaz dve zbirke antropoloških radova: 1) *Limited Wants, Unlimited Means: A Reader on Hunter-Gatherer Economics and the Environment* i 2) *The Cambridge Encyclopedia of Hunters and Gatherers* 44

Kevin Taker: Anarhija i antropologija 47

Papalagi (2) 52

Ograničene potrebe, neograničene mogućnosti

Džon Goudi

U većini udžbenika ekonomija se obično definiše kao "istraživanje načina za raspoređivanje ograničenih resursa među zamenljivim ciljevima". Ljudi imaju veoma dugačak spisak potreba, ali veoma ograničene mogućnosti za njihovo zadovoljavanje. Neminovan ishod takvog odnosa je stalna oskudica. Ne možemo da posedujemo sve što želimo, nego moramo da biramo između onoga što nam je dostupno. Zato je svaki čin potrošnje istovremeno i čin odricanja, koji se na kraju završava osećanjem frustracije. U tom sumornom stanju stvari, naš zadatak kao ekonomskih bića je da svoje ograničene prihode rasporedimo tako da iz ono malo stvari koje možemo da kupimo izvučemo najveće moguće zadovoljstvo.

Najveća ironija ovde izloženog materijala je činjenica da je život lovaca-sakupljača, koji su stotinama hiljada godina živeli praktično bez ikakvog materijalnog imetka, bio u mnogo čemu bogatiji i zahvalniji od našeg. Sasvim suprotno uvreženoj predstavi o divljacima koji se neprestano, tokom čitavog svog bednog života, bore za goli opstanak, ovi ljudi su svoje živote uredili tako da žele malo, da im je malo toga potrebno, tako da su, po pravilu, imali na stalnom raspolaganju sva sredstva potrebna za zadovoljavanje svojih potreba. Na primer, !Kung sa juga Afrike rade svega 12-19 sati nedeljno da bi sebi obezbedili dovoljne količine hrane. Od mladih ljudi se uopšte ne očekuje da rade, sve dok dobro ne zađu u dvadesete godine; niti se od ljudi koji su prešli četrdesetu očekuje da više rade bilo šta. Svo to slobodno vreme oni provode u jelu, piću, igri, društvenim vezama i odnosima, drugim rečima, upravo u onim aktivnostima koje mi vezujemo za blagostanje.

Kao dodatak, i u skladu s tom velikom količinom slobodnog vremena, lovci-sakupljači su uživali i zadivljujuće veliku ličnu slobodu. !Kung i Hadza iz Tanzanije nisu imali nikakve vođe ili samo one koji bi u posebnim okolnostima preuzimali tu ulogu, ograničenu veoma strogim pravilima. U njihovim društvima nije bilo podele na klase ili seksualne diskriminacije. Osim toga, njihov način života bio je i ekološki održiv. Australijski Aboridžini, Hadza i !Kung raspolagali su tehnološkim i društvenim mehanizmima koji su im omogućavali da u žive u skladu sa svojim prirodnim okruženjem tokom desetina hiljada godina, bez ozbiljnog narušavanja resursa na kojima je počivala njihova ekonomija.

Učili su nas da su tek nakon "otkrića" poljoprivrede (pre 6-8.000 godina) ljudi stekli dovoljno slobodnog vremena da bi izgradili kulturu i civilizaciju; tek tada su postali istinski ljudska bića. Ali, što se bolje upoznajemo sa kulturama lovaca-sakupljača, sve više uviđamo do koje mere vrednosni sistem modernog tržišnog kapitalizma ne odražava "ljudsku prirodu". Predstava o tome šta je zaista "ljudsko" koju pripadnici tržišnih društava prihvataju kao univerzalnu istinu – da su konkurencija, nagon za sticanjem i društvena stratifikacija nešto prirodno – jednostavno ne važi za većinu lovačko-sakupljačkih naroda. Ako kao kriterijum uzmemo količinu slobodnog vremena i slobodu pristupa svim sredstvima za zadovoljavanje životnih potreba, ova društva su, u poređenju sa našim, uživala u daleko većem blagostanju.

Kultura Tržišta

Sve kulture imaju svoje sisteme verovanja ili organizacionih principa koji ne služe samo kao putokazi već i kao sredstvo da se svet kakav jeste objasni i opravda. Zapadna kulturna verovanja služe prevashodno tome da objasne određeni materijalni odnos između ljudi, kao i odnos između ljudi i prirode. U našoj kulturi klasna podela prihvata se kao nužnost ili čak kao nešto poželjno, dok se na prirodu gleda kao na "resurs" koji postoji samo zato da bi pokretao mašinu stalnog ekonomskog rasta i tehnološkog progresa.

Moje pleme – pleme akademskih ekonomista – ima svoj sistem verovanja koji služi da objasni i opravda svet trgovine, a posebno jedan od njegovih glavnih pojmova: "ekonomskog čoveka". Ovaj "čovek" je prirodno sklon sticanju, konkurenciji, on je racionalan, proračunat i uvek u potrazi za načinom da poboljša svoje materijalno stanje. Od malih nogu se uči svemu što je potrebno da bi jednog dana mogao da sam zarađuje i da onda najracionalnije raspoređuje svoje prihode u vrtočlavom kovitlacu roba i usluga koje mu se nude na tržištu.

U pojmu "ekonomskog čoveka" mi na Zapadu danas ne prepoznajemo samo jedno kulturno verovanje, daleko od univerzalnog, jer ono prilično tačno opisuje svakog od nas. Možemo da zbijamo šale na račun iracionalnosti naše vrste, ali svako od nas, duboko u sebi, smatra sebe veoma racionalnim i doslednim u izborima koje pravi. Verujemo da je želeći uvek više prirodna ljudska osobina. Verujemo da su interesi pojedinca uvek iznad interesa zajednice. Konkurencija i ekspanzija, umesto saradnja i stabilnost, pravila su koja upravljaju našim svetom. Svi mi smo ekonomska bića: imamo ograničene resurse (prihode) i veoma dugu listu stvari za kojima žudimo.

Ortodokсна ekonomska teorija nije samo skup verovanja o ljudskoj prirodi. To je i ideologija čiji je glavni zadatak opravdavanje sadašnje ekonomske organizacije, upotrebe resursa i distribucije dobara. Nije reč samo o tome da svaki čovek voli kada ima više nego manje, nego i o tome da se taj impuls intenzivira što je imetak veći, a društveno-tržišni status viši. Biti uspešan znači imati velike prihode i veliki stepen potrošnje. Štaviše, što je neko uspešniji, govori nam ova ideologija, to je samo dokaz njegove veće ljudske vrednosti u uslovima konkurentске, tržišne utakmice. Ekonomska teorija se ne bavi samo raspolaganjem resursa. Ona pre svega služi tome da opravda bogatstvo jednih, siromaštvo drugih i postojanje eksploatacije.

*

Neravnomerna distribucija dobara među pojedincima u kapitalističkoj ekonomiji opravdava se teorijom "marginalne produktivnosti". Radnici su plaćeni u skladu sa svojim doprinosom ukupnom ekonomskom izlazu (output). Na primer, ako se ukupni ekonomski izlaz neke kompanije uveća za 100\$ dnevno zapošljavanjem još jednog radnika, onda bi nadnica tog radnika trebalo da bude 100\$ (na nivou modela, naravno). Oni čiji je doprinos veći dobijaju veći deo od onih čiji je doprinos manji. Ekonomisti dalje pravdaju ovu teoriju pozivajući se na zakon konkurencije, koji garantuje relativnu usklađenost nadnica i vrednosti radnikovog marginalnog proizvoda (konkurencija je ta koja podstiče ljude da rade više, ako žele da zarade više). Ideološka implikacija ove teorije je da je u konkurentskoj ekonomiji svaki radnik plaćen tačno koliko zaslužuje.

U neoklasičnoj ekonomskoj teoriji tržišne razmene istorijske i društvene okolnosti, koje jednima omogućavaju da proizvedu više od drugih, uopšte se ne računaju. Na

primer, nasleđeno bogastvo nekima omogućava pristup većem kapitalu, pa će tako i njegova marginalna produktivnost biti veća od produktivnosti ljudi rođenih u manje privilegovanim uslovima. Uopšteno govoreći, osoba sa više obrazovanja – a to, još jednom, često zavisi od porodičnih okolnosti – imaće veću marginalnu produktivnost nego osoba koja sebi nije mogla da priušti kvalitetno obrazovanje. Neoklasična teorija vidi u pojedincima izolovane proizvođače i potrošače koji se uvek nalaze u odnosu konkurencije. Nečija vrednost kao osobe u najvećoj meri je funkcija njegovog ekonomskog uspeha, odnosno dostignutog nivoa akumulacije i potrošnje.

*

Način na koji zapadna ekonomska teorija vidi ljudsku prirodu u istorijskom smislu predstavlja anomaliju. Osnovna organizaciona načela naše tržišne ekonomije – da su ljudi prirodno vođeni pohlepom i da je više uvek bolje nego manje – predstavljaju mikroskopsku veličinu u odnosu na potpuno drugačije pristupe desetina hiljada ljudskih kultura koje su se razvijale od časa kada se, pre nekih 200.000 godina, Homo Sapiens pojavio na licu zemlje.

Na primer, Hadza imaju razvijene procedure koje obezbeđuju da meso uvek bude ravnomerno raspodeljeno. Gomilanje ili želja da se dobije više od drugih su društveno neprihvatljivi. Utvrđeni su i načini za sprečavanje akumulacije vlasništva, koji se ne odnose jedino na ličnu svojinu (lični pribor, oružje, obredni predmeti i sl.) Osim toga, s obzirom da se lovci-sakupljači vrlo često nalaze u pokretu, veliki imetak bio bi samo teret. Džejms Vudbern svedoči da je kod naroda !Kung i Hadza jednostavno nezamislivo da neki pojedinac gomila hranu dok neko drugi gladauje. Lovac-sakupljač je definitivno “neekonomičan čovek”.

U traženju puteva koji vode ka ekološki i društveno održivom načinu života, drugačija perspektiva otvara se i pri pogledu na prošlost. Iskustvo lovaca-sakupljača omogućava nam da ljudsku prirodu sagledamo u potpuno drugačijem svetlu, u uslovima koji su prethodili i postojali nezavisno od tržišnih odnosa i modernih ekonomskih ideja. Moguće je da naš model pati od neotklonjivih, društveno uslovljenih ograničenja, zbog kojih zapadna industrijska ekonomija ne može da prihvati kooperaciju, redukovanu potrošnju i uopšte jedan održiv način života. Ali, samo saznanje da tokom 99% vremena od kada čovek postoji na ovoj planeti ta ograničenja nisu postojala, neminovno vodi zaključku da u ovakvom stanju stvari nema ničeg prirodnog. Samo postojanje lovaca-sakupljača, a posebno njihov uspeh, predstavlja dokaz da su mogući i drugačiji načini organizacije proizvodnje i distribucije, a ne samo tržišni.

*

Društveni model lovaca-sakupljača nije marginalan deo naše kulturne evolucije. Ljudi sa taj način živeli praktično sve vreme od kada postoje kao vrsta. Ova društva su očigledno rešila ili izbegla mnoge probleme kojima moderno društvo još ne ume ni da priđe. Mnogo toga možemo da naučimo proučavajući način na koji su ova društva rešila problem svakodnevnog opstanka, društveno i ekološki održivog načina života.

Moderno doba sve više prožima očaj. Izgleda kao da su se naša društva otela kontroli i da slepo hrle u susret brojnim, nerešivim problemima. Međusobno povezane pojave kao što su atmosferske i klimatske promene, stalni gubitak ogromnog broja živih vrsta, prenaseljenost i ogromne društvene tenzije ugrožavaju postojanje naše civilizacije, koju većina nas i dalje smatra superiornom u odnosu na ranije kulture. Ipak, skoro da ima neke utehe u saznanju da je obrazac za opstanak naše vrste deo naše kulturne istorije. Tokom najvećeg dela svog postojanja na ovoj planeti ljudi su

živeli u skladu sa prirodnim svetom i sa samima sobom. To su bili uslovi u kojima su se razvijali naš duh i kultura. Razumevanje načina na koji su lovačko-sakupljačka društva rešila osnovne probleme življenja u konkretnim, ekološki ograničenim uslovima, dostižući pri tom punu meru ljudske slobode, može samo da nam pomogne u traženju načina za naš dugoročni biološki i kulturni opstanak. Ukoliko naša potraga za održivom, egalitarnom alternativom sadašnjem sistemu ne uspe, naša budućnost bi lako mogla da liči na onu o kojoj su govorili Ričard B. Li i Irven DeVore, pre skoro trideset godina:

“Lovačko-sakupljački način života bio je najuspešniji i najdugotrajniji oblik čovekovog prilagođavanja ikada ostvaren. Tačnost ove ocene posebno dolazi do izražaja pri pogledu na naš sadašnji položaj, izložen stalnoj pretnji nuklearne katastrofe i populacione eksplozije. I dalje je otvoreno pitanje da li će čovek uspeti da preživi sve složenije i nestabilnije ekološke uslove koje je sam stvorio. Ako u tome ne uspe, neki budući, interplanetarni arheolozi govoriće o našoj planeti kao o mestu na kojem je, nakon jednog izuzetno dugog perioda stabilnosti, tokom kojeg su ljudi živeli uglavnom od nisko-intenzivnog lova i sakupljanja, iznenada usledio period intenzivnog tehnološkog razvoja, koji je vrlo brzo doveo do istrebljenja vrste.” (*Man the Hunter*, 1968:3)

*

U samom središtu ove zbirke nalaze se dve ideje: jedna je direktna i indirektna kritika sadašnjeg svetskog poretka, koji neprestano podstiče nejednakost i destruktivnost; druga je nada u postojanje alternative. Kao što nas Ričard B. Li podseća, još uvek ima nečeg izvan dometa globalnog društveno-ekonomskog sistema: “Sistem je moćan, ali ne i svemoćan.” Ljudi su sačuvali sposobnost da načine izbor između različitih društvenih modela. S druge strane, naši savremeni ekonomisti zauzimaju ekstremno konformističko stanovište, po kojem je upravo postojeće stanje, kakvo god da je, uvek najbolje. Volterov Dr. Panglos je to stanovište odlično ilustrovao na sledeći način:

“Potpuno je jasno da stvari ne mogu biti drugačije nego što jesu; jer, sve stvari postoje zbog nekog razloga, koji je nužno najbolji mogući razlog. Primetićete, na primer, da je nos oblikovan tako da nosi naočare, pa zato i nosimo naočare. Noge očigledno postoje zbog čarapa, pa samim tim mi nosimo čarape.” (Volter, *Najbolji od svih mogućih svetova*)

Ovaj rezon blizak je i neoklasičnim ekonomistima, koji na sličan način pokušavaju da opravdaju navodnu superiornost ekonomije slobodnog tržišta i sve njene posledice (Gowdy, 1992) Zašto bi se firme smanjivale, ako to nije ekonomski opravdano, drugim rečima, kada za to ne postoji nikakav razlog. Zašto ne podsticati nejednakost prihoda kada to podstiče ljude da rade više?

Samo postojanje čitave sfere uspešnih kultura, koje su rešile ili izbegle probleme koje mi danas opažamo kao nerešive ili neizbežne, pruža nadu u realizaciju jedne egalitarne i ekološki održive ljudske ekonomije. Svet u kojem živimo sigurno nije najbolji od svih mogućih svetova.

1998.

BIBLIOGRAFIJA – KRATKA LISTA

Izbor: Džon Goudi

Kulturna evolucija

Johnson, Allen and Timothy Earle. 1987. *The Evolution of Human Societies*. Stanford, Calif.: Stanford University Press

Sanderson, Stephen. 1989. *Social Evolutionism: A Critical History*. New York: Basil Blackwell.

Steward, Julian. 1955. *Theory of Cultural Change*. Urbana: University of Illinois Press.

Tainter, Joseph. 1988. *The Collapse of Complex Societies*. New York: Cambridge University Press.

White, Leslie. 1959. *The Evolution of Culture*. New York: McGraw-Hill.

Materijalna kultura i kulturna ekologija

Harris, Marvin. 1978. *Cannibals and Kings*. New York: Random House.

– 1979. *Cultural Materialism*. New York: Random House.

Rappaport, Roy. 1968. *Pigs for Ancestors*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Održivost

Daly, Herman and John Cobb. 1989. *For the Common Good*. Boston: Beacon Press.

Gowdy, John. 1994. *Coevolutionary Economics*. Boston: Kluwer.

Jacobs, Michael. 1991. *The Green Economy*. London: Pluton Press.

Norgaard, Richard. 1994. *Development Betrayed: The End of Progress and the Coevolutionary Revisioning of the Future*. New York: Routledge.

Orr, David. 1994. *Earth in Mind*. Washington, D.C.: Island Press.

Lovci-sakupljači

Burch, Ernest S., Jr. and Linda J. Ellanna, eds. 1994. *Key Issues in Hunter-Gatherer Research*. Oxford: Berg.

Kelly, Robert. 1995. *The Foraging Spectrum: Diversity in Hunter-Gatherer Lifeways*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press.

Ekonomija i društvo

Galbraith, John Kenneth. 1973. *Economics and the Public Purpose*. New York: Signet.

Georgescu-Roegen, Nicholas. 1971. *The Entropy Law and the Economic Process*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Heilbroner, Robert. 1994. *21st Century Capitalism*. New York: Norton.

Polany, Karl. 1944. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.

Džon Goudi (John Gowdy) je profesor ekonomije na Renseelaer Polytechnic Institute (Troy, New York) i urednik zbirke tekstova *Unlimited Means: A Reader on Hunter-Gatherer Economics and the Environment* (Island Press, 1998), koju otvara esej *Prohibitno društvo blagostanja*.

Prvobitno društvo blagostanja

Maršal Salins

“Zašto da obrađujemo zemlju kada na svetu ima toliko mongo-mongo oraha?” — !Kung-San (Bušmani)

“Barem jedan australijski narod, *Yir-Yiront*, ne pravi lingvističku razliku između rada i igre.”
— L. Sharp, 1958; ovde napomena br. 11

Uvod

Ako je ekonomija sumorna nauka, onda bi proučavanje ekonomije lovaca i sakupljača trebalo da bude njena najnaprednija disciplina. Skoro bez izuzetka podrazumevajući da je život u Paleolitu bio težak, naši stručni radovi nadmeću se u prikazivanju atmosfere stalne strepnje, koja nas navodi da se pitamo ne samo kako su lovci uspevali da prežive, nego može li se to uopšte nazvati životom? Avet Gladi suvereno paradira tim stranicama. Tehnička nekompetentnost primitivnih ljudi osuđuje ih na neprestanu borbu za goli opstanak, ne obezbeđujući im ni predah ni višak, pa tako ni “slobodno vreme” potrebno da bi se “izgradila kultura”. Osim toga, uprkos stalnom naporu, lovci zauzimaju najniži prag na termodinamičkoj lestvici: oni imaju u proseku najmanji utrošak energije po glavi stanovnika, u poređenju sa svim drugim oblicima proizvodnje. Zato im se u razmatranjima o ekonomskoj razvijenosti uvek dodeljuje uloga lošeg primera: takozvane “elementarne ekonomije”.

Tradicionalna mudrost je uvek tvrdoglava. Zato joj se treba suprotstaviti polemički, iznošenjem dijalektički suprotnih, ali neophodnih ispravki: kada se zaista istraže, vidi se da su to u stvari bila prvobitna društva blagostanja. Paradoksalno, ova tvrdnja vodi ka još jednom važnom i neočekivanom zaključku. Pod “društvom blagostanja” obično se podrazumeva ono u kojem ljudi lako zadovoljavaju svoje potrebe. Reći da lovci žive u blagostanju znači osporiti stav po kojem je ljudski život uvek tragedija, sa čovekom kao zatočenikom teškog rada i stalnog raskoraka između svojih neograničenih potreba i ograničenih mogućnosti.

Postoje dva moguća puta ka blagostanju. Potrebe mogu biti “lako zadovoljene” tako što će se proizvoditi mnogo ili tako što će ih biti malo. Poznati koncept, onaj Galbrajtovski, polazi od pretpostavke posebno prilagođene tržišnoj ekonomiji: čovekove potrebe su velike, iako ne i beskrajne, dok su sredstva za njihovo zadovoljavanje ograničena, ali podložna unapređivanju. To znači da se jaz između sredstava i ciljeva može smanjiti industrijskom proizvodnjom, barem do tačke u kojoj će “neophodnih dobara” biti dovoljno. Ali, postoji i zen pristup, potpuno drugačiji od našeg: ljudske materijalne potrebe su ograničene i malobrojne, a tehnička sredstva uvek ista, ali, u celini gledano, sasvim prikladna. Usvajajući zen strategiju ljudi mogu uživati u neuporedivom blagostanju – uz nizak životni standard.

Mislim da ovo dobro opisuje lovce i da nam može pomoći da bolje shvatimo neke od najneobičnijih crta njihovog ponašanja: na primer, njihovo čuveno “rasipništvo”, sklonost da odmah potroše sve zalihe, onako kako ih stvaraju. Neopterećena oskudicom, kojom su društva sa tržišnom ekonomijom potpuno opsednuta, ekonomija lovaca je, u poređenju sa našom, možda na mnogo potpuniji način predodređena za blagostanje. Destit de Trasi, “hladnokrvni buržoaski dogmata”, što

je možda i bio, na kraju je morao da se saglasi sa Marksovom primedbom da u "siromašnim društvima ljudi žive lagodno", dok su u "bogatim društvima ljudi uglavnom siromašni".

To ne znači da preagrikulturna ekonomija ne pati od ozbiljnih ograničenja; samo insistiram da se na osnovu postojećih dokaza, sakupljenih kod modernih lovaca i sakupljača, može govoriti o uspešnom prilagođavanju. Nakon razmatranja ovih dokaza, na kraju izlaganja vratiću se na prave teškoće vezane za ekonomiju lovaca-sakupljača, od kojih nijedna nije bila korektno predočena u dosadašnjim prikazima navodnog paleolitskog siromaštva.

Izvori predrasuda

"Elementarna ekonomija", "nedostatak slobodnog vremena, osim u izuzetnim okolnostima", "neprestana potraga za hranom", "oskudni i relativno nesiguni prirodni resursi", "odsustvo ekonomskog viška", "maksimum energije maksimalnog broja ljudi" – sve su to uobičajena antropološka zapažanja o životu lovaca i sakupljača.

"Australijski Aboridžini su klasičan primer naroda koji raspolaže najoskudnijim ekonomskim resursima. Na mnogim mestima oni žive u nepovoljnijim uslovima čak i od Bušmana, uz izuzetak nekih oblasti na severu. Lista hranljivih materija koje Aboridžini iz severozapadnog centralnog Kvinslenda uspevaju da sakupe na svojoj teritoriji veoma je poučna. Raznovrsnost te liste je zaista impresivna, ali to ne sme da nas zavede: raznovrsnost još uvek ne znači obilje. Količina svake od tih stavki je toliko mala da samo njihova najbrižljivija i najpotpunija primena može da im omogućiti opstanak." (Herskovits 1952:68-69)

Ili opet, o južnoameričkim lovcima: "Nomadski lovci i sakupljači jedva uspevaju da zadovolje osnovne životne potrebe, i to ne sasvim. Gustina naseljenosti na njihovoj teritoriji, koja iznosi 1 osobu na svakih 20 ili 30 kvadratnih milja, to dodatno ilustruje. Stalno u pokretu, u potrazi za hranom, njima očigledno ne preostaje ni malo slobodnog vremena za druge iole značajnije aktivnosti, a sa sobom nose samo malo stvari koje uspevaju da naprave u retkim trenucima mirovanja. Njihova proizvodnja svodi se na puki fizički opstanak, tako da veoma retko uspevaju da ostvare višak proizvoda ili slobodnog vremena." (Steward and Faron 1959:60; cf. Clark 1953:27ff; Hairy 1962:113; Hoebel 1958:118; Redfield 1953:5; White 1959).

Tradicionalno omalovažavanje položaja lovaca u isto vreme je pre-antropološko i ekstra-antropološko, istorijsko i deo jednog šireg ekonomskog konteksta u kojem antropologija vrši svoja posmatranja. Taj stav seže unazad sve do vremena Adama Smita, a verovatno i mnogo dalje u prošlost.¹

Verovatno je reč o jednoj od prvih specifično neolitskih predrasuda, ideološkoj proceni sposobnosti lovaca da iskoriste postojeće resurse, unapred rešenoj da im tu sposobnost ospori. Moguće je da smo tu predrasudu nasledili još od Jakobovog plemena, kojem je bilo dato da se "širi na zapad, istok i na sever", a na štetu Isaje, koji je bio stariji sin i vešt lovac, i koji je u čuvenoj sceni bio lišen svojih prava po rođenju.

¹ Ili barem do vremena Lukrecija. (Harris 1968:26-27)

Sadašnje nisko mišljenje o ekonomiji lovaca-sakupljača ipak ne treba po svaku cenu vezivati za neolitski etnocentrizam. Buržoaski etnocentrizam biće nam sasvim dovoljan. Vladajuća tržišna ekonomija, koja na svakom koraku postavlja zamke koje ekonomska antropologija mora da izbegava, stalno ponavlja iste sumorne zaključke o životu lovaca.

Nije li onda zaista paradoksalno dokazivati kako su lovci živeli u izobilju, uprkos svom apsolutnom siromaštvu? Moderna kapitalistička društva su, ma koliko bila bogata, potpuno podređena bauku oskudice. Neadekvatnost ekonomskih sredstava je prvi princip najbogatijih društava. Pojavni materijalni nivo neke ekonomije očigledno nije pokazatelj njene efikasnosti; zato bi mnogo toga moglo da se kaže o postojećem obliku proizvodnje. (cf. Polany 1947, 1957, 1959; Dalton 1961)

Tržišno-industrijski sistem institucionalizuje oskudicu na način i u razmerama neuporedivim sa bilo čime što je ikada postojalo. Kada su proizvodnja i distribucija uređene kroz sistem cena, sva domaćinstva zavise od svoje zarade i potrošnje, a stalni nedostatak materijalnih sredstava postaje izričita, izračunljiva polazna tačka svake ekonomske aktivnosti.²

Preduzetnik može da bira gde će da investira ograničeni kapital; radnik, ako ima sreće, može da bira između različitih poslova, a potrošač... Potrošnja je dvostruka tragedija: ono što počinje kao nedovoljnost završava se osećanjem oskudice. Uspostavljajući globalnu podelu rada, tržište nam nudi zapanjujuću paletu najrazličitijih proizvoda: sve te sjajne stvari koje čovek može da gleda, ali ne i da poseduje. Još gore, u toj igri sa potrošačem i njegovim slobodnim izborom, svako posedovanje povlači za sobom lišavanje, jer svaka kupovina pozdrazuje odricanje od nečeg drugog, nekada manje poželjnog, ali mnogo češće poželjnijeg od onoga što je kupljeno. (Stvar je u tome što kada kupujete automobil, na primer Plimut, ne možete u isto vreme da kupite i Forda. A po tonu reklama koje se mogu videti na televiziji, cenim da tu nije reč samo o materijalnom lišavanju.)³

Mi smo jedini za koje važi fraza o "mukotrpnom životu". Oskudica je presuda koju nam izriče naša ekonomija. To je u isto vreme i njen glavni aksiom: optimalna primena ograničenih sredstava na zamenljive ciljeve, u skladu sa datim okolnostima. To je taj položaj obeležen stalnom strepnjom, ta "prednost" iz koje gledamo na lovce. Ako moderni čovek, sa svom svojom tehološkom superiornošću, ne uspeva da zadovolji svoje potrebe, kakve tek šanse ima taj goli divljak sa svojim smešnim lukom i strelom? Opremlivši lovca buržoaskim impulsima i paleolitskim oruđima, mi unapred ocenjujemo njegov položaj kao potpuno beznadežan.⁴

Ipak, oskudica nije direktno vezana za nivo tehnološke razvijenosti. To je odnos između ciljeva i sredstava. Na primer, mogli bismo da uvažimo empirijsku

---

² O istorijski uslovljenim elementima ove kalkulacije videti kod Codere.

³ O institucionalizaciji "oskudice" u kapitalizmu: Gorz 1967:37-38

⁴ Vredi napomenuti da savremeni evropski marksisti i njihove buržoaske kolege dele isto uverenje o siromaštvu primitivnih. Boukharine 1967; Mandel 1962, vol. 1.

mogućnost da lovci imaju pred sobom jedan ograničen cilj – svoje zdravlje, za šta luk i strela, kao sredstvo, mogu biti sasvim prikladni.⁵

Ali ideje uvrežene u antropološkoj teoriji i etnografskoj praksi uporno nas odvrćaju od ovakvog pristupa.

Sklonost antropologa da naglašavaju ekonomsku inferiornost lovaca posebno se zapaža u poređenjima njihove i pojedinačnih neolitskih ekonomija. Lovci, kako to Louvi otvoreno kaže “moraju da rade mnogo teže da bi preživeli nego farmeri i stočari.” (Lowie1946:13) U ovoj tački evolucionistička antropologija je posebno bila sklona da, pozivajući se usput i na teoretsku nužnost, usvoji uobičajen pristup. Etnolozi i arheolozi postali su neolitski revolucionari, čiji entuzijizam nije poštedeo ništa što je pripadalo Starom Režimu (kamenom dobu). Nije to bilo prvi put da filozofi o najranijim danima čovečanstva radije govore u odnosu na prirodu nego na kulturu: “Čovek koji čitavog života sledi životinje samo zato da bi ih ubio i pojeo, ili koji se stalno seljaka od jednog žbuna sa divljim bobicama do drugog, i sam živi kao životinja.” (Braidwood 1957:122) Sa tako degradiranim lovcima antropologija je mogla slobodno da proglasi veliki neolitski “skok napred”: prelomni tehnološki napredak koji je ljudima omogućio “više slobodnog vremena, kroz oslobađanje od neprestane potrage za hranom.” (Braidwood 1952:5; cf. Boas 1940:285)

U veoma uticajnom eseju “Energija i evolucija kulture”⁶ Lesli Vajt piše da je u neolitu došlo do “velikog napretka u razvoju kulture kao posledice velikog povećanja prosečne količine energije koja je bila akumulirana i kontrolisana naprednim poljoprivrednim i stočarskim tehnikama.” (1949:372)

Vajt dalje naglašava evolucionarni kontrast između, s jedne strane, ljudskog rada kao glavnog izvora energije u paleolitu i, s druge strane, domaćih biljaka i životinja kao glavnog izvora energije u neolitu. Ovakav pristup odmah je omogućio precizno utvrđivanje termodinamičkog potencijala lovaca, tj. količine energije koju stvara njegovo telo: u proseku 1/20 konjske snage. (1949:369) Tako se stiče utisak – uprkos potpunom zanemarivanju ljudskog rada u kulturnim poduhvatima neolita – da je život ljudi bio značajno olakšan primenom novih sredstava za uštedu rada (domaćih biljaka i životinja). Ali, ovaj pristup je očigledno pogrešan. Osnovna mehanička energija, kako u paleolitu tako i u neolitu, je bio ljudski rad, u oba slučaja izveden iz biljnih i životinjskih resursa, tako da je, uz neke zanemarljive izuzetke (kao što je

---

⁵ Elman Servis je dugo bio jedini etnolog koji se suprotstavljao tradicionalnom shvatanju o siromaštvu lovaca. Ovaj esej duguje veliko nadahnuće njegovim zapažanjima o slobodnom vremenu kod australijskih Arunta (1963:9), kao i razgovorima koje sam vodio sa njim.

⁶ Očigledna greška Vajtovog zakona evolucije je korišćenje mernog koncepta “po jedinici” (per capita). Neolitska društva su uglavnom uspevala da sakupe veću ukupnu količinu energije nego paleolitska, prosto zato što je domestikacija mogla da podrži stalne naseobine sa većim brojem ljudi. Ali ovaj ukupan rast društvenog proizvoda nije nužno bio vezan za veću produktivnost rada, koju Vajt takođe ubraja u neolitska dostignuća. Etnološki podaci kojima danas raspolazemo ukazuju na mogućnost da neolitska društva nisu bila termodinamički efikasnija od društava lovaca i sakupljača, tj. da su uspevala da akumuliraju veću količinu energije po jedinici ljudskog rada. Slično ovome, poslednjih godina neki arheolozi objašnjavaju neolitski napredak time što su ljudi veću prednost davali stabilnosti svojih naseobina, nego produktivnosti rada. (cf. Braidwood and Wiley 1962)

direktna upotreba ne-ljudske snage), prosečna količina akumulirane energije bila uglavnom konstantna, sve do industrijske revolucije.

Druga specifična antropološka predrasuda o paleolitu razvila se unutar same discipline, na osnovu zapažanja Evropljana o životu savremenih lovaca i sakupljača, kao što su australijski Aboridžini, Bušmani, narodi Ona ili Jahgan. Ovaj etnografski kontekst uticao je na naše viđenje ekonomije lovaca-sakupljača i to na dva načina.

Prvo, tako što je omogućio najrazličitija naivna viđenja ovih društava. Udaljene i egzotične oblasti, koje su postale kulturna pozornica modernih lovaca, pružale su prizor koji je kod Evropljana mogao da izazove samo nepovoljno mišljenje. Sa stanovišta poljoprivrede ili svakodnevnog iskustva tipičnog Evropljanina, marginalne oblasti, kao što su australijska pustinja ili pustinja Kalahari, postale su predmet čuđenja za neupućene posmatrača: "Kako neko uopšte može da živi na ovakvom mestu", itd. Zaključak da urođenici jedva uspevaju da nekako obogate svoje puko preživljavanje bio je samo pojačan zapažanjem o njihovoj izvanredno raznovrsnoj ishrani. (cf. Herskovits 1952, gore citirano) Obično uključujući materije odbojne ili nejestive za Evropljane, lokalna kuhinja navođena je kao još jedan dokaz da ti ljudi umiru od gladi. Takav zaključak se pre mogao sresti u ranijim nego u kasnijim izveštajima i pre u izveštajima istraživača i misionara nego u antropološkim monografijama. Ali, upravo zato što su izveštaji istraživača stariji i bliži autentičnim aboridžinskim uslovima, njima treba posvetiti posebnu pažnju.

U tome svakako treba praviti neke razlike. Tako najveću pažnju zaslužuju izveštaji istraživača poput Džordža Greja (Sir George Grey, 1841), koji je tridesetih godina prošlog veka poveo ekspediciju u neke od najsiromašnijih oblasti zapadne Australije, i čija su neobično pažljiva zapažanja o lokalnom stanovništvu unela priličnu pometnju u krugove njegovih kolega, koji su insistirali na shvatanju o ekonomskoj bespomoćnosti urođenika.

Najčešća greška je, kaže Grej, prepostavka da urođenici "raspolazu sa veoma malo sredstava za život i da se stalno nalaze u potrazi za hranom". Brojne su i "skoro smešne" greške koje su istraživači činili u tom smislu: "U svojim izveštajima oni pišu žalopojke o nesrećnim Aboridžinima koje navodno desetkuje glad i koji se jedva održavaju u životu na nekim vrstama hrane koju nalaze u blizini svojih skloništa; iako je hrana o kojoj govore upravo ona koju urođenici najviše cene i koja ne oskudeva ni u dobrom ukusu niti u hranljivosti." Da bi još ubedljivije ilustrovao "neznanje koje se pokazuje u odnosu na navike i običaje urođenika, tamo gde se oni još nalaze u divljem stanju," Grej navodi jedan izuzetan primer, iz pera svog saputnika kapetana Stjurt, koji je nakon susreta sa grupom urođenika koji su sakupljali velike količine mimozine gume zaključio da je "tim nesrećnim stvorenjima, koja nisu mogla sebi da obezbede neku drugu hranu, jedino preostalo da sakupljaju tu vrstu biljke." Ali, primećuje Ser Džordž, materija o kojoj se tu radilo bila je omiljena vrsta hrane u toj oblasti, koja je za dobrih sezona pružala povod velikom broju ljudi da se okupe i da logoruju zajedno, što inače ne bi mogli. On zaključuje:

"Urođenici uglavnom žive dobro. U nekim oblastima, u neko doba godine, njima može ponestati hrane, ali u tom slučaju ta mesta obično bivaju napuštena. U svakom slučaju, potpuno je nemoguće da neki putnik, pa čak i neki urođenik sa drugog područja, pravilno proceni da li ta oblast pruža dovoljno hrane ili ne. Ali, kada je na svojoj teritoriji, urođenik je u sasvim drugačijem položaju: on tačno zna šta mu ta zemlja pruža, tačno vreme kada dospevaju određene vrste hrane, kao i najbolji način za njihovo ubiranje. U skladu sa ovim okolnostima, on redovno obilazi različite

delove svog lovišta; a ja mogu samo da potvrdim da sam u njihovim logorima uvek nailazio na najveće izobilje." (Grey 1841, vol. 2:259-262; cf. Eyre 1845, vol 2:244 ff).⁷

Posle ovog srećnog zaključka, Ser Džordž je posebno insistirao da se iz njega isključe aboridžinski lumpen-proleter, koji su živeli unutar ili u okolini evropskih naseobina (cf. Eyre 1845, vol. 2:250, 254-255) Reč je o veoma značajnoj intervenciji, koja nas vodi ka drugom izvoru etnografskih predrasuda: antropologija lovaca u velikoj meri je bila anahronističko proučavanje bivših divljaka – čeprkanje po lešu jednog društva, kako je to jednom rekao Ser Džordž, od strane pripadnika drugog društva.

Preostali lovci i sakupljači danas spadaju u kategoriju raseljenih lica. To su obespravljani paleolitski ljudi, koji žive na lovištima netipičnim za vladajući način proizvodnje: poslednjim utočištima jednog drugog doba, mestima toliko udaljenim od glavnih centara kulturnog razvoja da mogu biti pošteđena učešća u planetarnom maršu napred, jer su i suviše siromašna da bi bila od interesa za mnogo razvijenije ekonomije. Ostavimo po strani povoljno smeštene narode kao što su Indijanci sa severozapadne obale Amerike, čije je (relativno) blagostanje van svake sumnje. Svi ostali su potisnuti sa većeg dela zemlje, prvo poljoprivredom, a zatim industrijskom ekonomijom, tako da danas žive u ekološkim uslovima koji su čak ispod kasno-paleolitskog proseka.⁸

"Šta više, tokom poslednja dva veka evropski imperijalizam ostavio je veoma ozbiljne posledice, tako da su mnogi etnografi приметili da materijal kojim antropolozi barataju najčešće čine oštećena kulturna dobra. Čak i izveštaji istraživača i misionara, uprkos njihovom etnocentrizmu, jasno svedoče o oštećenim ekonomijama." (cf. Service 1962) Lovci iz istočne Kanade, o kojima možemo da čitamo u hronikama jezuita, bili su uključeni u trgovinu krznom još u XVII veku. Prirodno okruženje nekih naroda bilo je selektivno uništavano napredovanjem Evropljana pre nego što su izveštaji o njihovoj autentičnoj ekonomiji uopšte mogli biti sačinjeni. Današnji Eskimi više ne love kitove; zemlja Bušmana ostala je bez divljači; *pinjon* (vrsta četinara karakterističnog za jugozapadni deo Amerike, nap. prev.) iz zemlje Šošona posećen je, a njihova lovišta preplavljena stokom. Ako se danas o tim ljudima govori kao o žrtvama siromaštva, a njihovi resursi opisuju kao "oskudni i nepouzdati", da li je to onda posledica njihovog normalnog stanja ili kolonijalnog nasilja?⁹

Ogromne implikacije (i problemi) koje ovo globalno potiskivanje lovaca i sakupljača postavlja pred evolucionističku teoriju tek od skora su počeli da privlače pažnju (Lee i DeVore 1968). Značaj ovih grupa danas je u sledećem: sadašnji položaj ovih ljudi više

⁷ Sličan komentar, povodom pogrešnog tumačenja lečenja ispijanjem krvi u istočnoj Australiji nalazi se u Hodžkinson 1845:227.

⁸ Karl Soer naglašava da se uslovi u kojima žive primitivni lovački narodi ne mogu ispravno proceniti na osnovu primera "njihovih modernih predstavnika, koji su danas potisnuti na neke od najsurovijih predela na zemlji, kao što je unutrašnjost Australije, američki Veliki Basen i arktičke tundre i tajge. Oblasti u kojima su nekada živeli obilovale su hranom." (navedeno u Clark i Haswell 1964:23)

⁹ Čak se i u uslovima akulturacije može sagledati kakav bi bio život lovaca i sakupljača u iole povoljnom prirodnom okruženju. Posebno se preporučuje izveštaj Aleksandera Henrija o njegovom životu među Čipeva Indijancima u severnom Mičigenu. (Navedeno u Quimby 1962)

ne omogućava objektivni test njihovih proizvodnih sposobnosti; njihov položaj je danas takav da ih stavlja pred najteži mogući ispit. To je ono što njihova dostignuća, čiji pregled sledi, čini još impresivnijim.

“Neka vrsta materijalnog blagostanja”

Imajući u vidu bedu u kojoj lovci i sakupljači žive u teoriji, iznenađuje tvrdnja da Bušmani iz pustinje Kalahari uživaju u “nekoj vrsti materijalnog blagostanja”, ako ne u hrani i vodi, onda barem u svakodnevnim upotrebnim predmetima:

“Što više budu dolazili u kontakt sa belcima – a to se već događa – !Kung će osećati sve veću potrebu za našim stvarima. Oni se danas osećaju inferiorno među strancima koji su obučeni. Ali, u svom svetu i sa svojim oruđima, oni su bili, komparativno gledano, slobodni od materijalnih pritisaka. Osim u slučaju hrane i vode (značajni izuzeci!), u kojima !Kung oskudevaju – mada je i to pitanje, pošto se uprkos njihovim mršavim figurama ne bi moglo reći da su neuhranjeni – oni su u stanju da naprave sve što im je potrebno: svaki muškarac je sposoban da napravi bilo koju stvar koju prave muškarci, a svaka žena bilo koju stvar koju prave žene...

Oni su živeli u nekoj vrsti materijalnog blagostanja jer su svoja oruđa znali da prilagode materijalima koji su u velikim količinama ležali svuda oko njih i bili dostupni svima, ili ih je bilo u najmanju ruku dovoljno da zadovolje potrebe populacije (drvo, trska, kosti za oružje i pribor, vlakna za užad, trava i lišće za skloništa). !Kung su uvek imali na raspolaganju dovoljno nojevih jaja za izradu ogrlica ili za trgovinu, a svaka žena je imala bar tuce tih ljuski koje su služile kao posude za vodu – koliko je inače mogla da ponese – dok im je dobar deo preostajao za izradu ukrasa. Nomadski način života podrazumevao je stalnu seobu od jednog izvora hrane do drugog, u zavisnosti od sezone, pri čemu su na leđima nosili i decu i svu svoju imovinu. Sa obiljem materijala koji su omogućavali laku zamenu neophodnog pribora !Kung nisu razvili sistem za odlaganje zaliha, niti su imali potrebe, a možda ni želje, da se opterećuju viškovima i duplikatima. Često nisu nosili ni po jedan primerak od svake stvari. Ono što bi im zatrebalo jednostavno su pozajmljivali. Takva lakoća isključivala je gomilanje stvari, što kod njih nikada nije imalo veze sa društvenim statusom.” (Marshall 1961: 243-44)

Lorna Maršal je napravila korisnu podelu proizvodnje lovaca-sakupljača na dve sfere: voda i hrana su “značajni izuzeci”, koje je zato najbolje razmatrati odvojeno. Što se svega ostalog tiče, ono što je rečeno za Bušmane može se do u detalje primeniti na lovce od Kalaharija do Labradora – ili do Ognjene Zemlje, gde je Gusinde¹⁰ primetio da nesklonost Jahgana da poseduju više od jednog primerka neke stvari koju često koriste svedoči o njihovom velikom samopouzdanju. “Naši Fuežani,” (od Tieera del Fuego, Ognjena Zemlja, nap. prev.) pisao je on “lako nabavljaju i prave svoja oruđa.” (1961:213)

Takvo “materijalno obilje” delimično potiče od lakoće proizvodnje, a zatim i od jednostavnosti tehnologije i demokratskog principa po pitanju vlasništva. Sve se

¹⁰ Slično o Pigmejima iz Konga govori i Kolin Turnbull: “Materijal potreban za izgradnju skloništa, izradu odeće, svih drugih potrepština i predmeta njihove materijalne kulture stoji im bukvalno na dohvata ruke, svuda oko njih.” Turnbull nije imao rezervi ni kada je reč o njihovoj sposobnosti da zadovolje sve osnovne životne potrebe: “Tokom čitave godine, bez izuzetka, na raspolaganju im stoji obilje izvora biljne i životinjske hrane.” (1965:18)

pravi od onoga što je na dohvat ruke: od kamena, kostiju, drveta, kože – materijala “koji u izobilju leže svuda oko njih.” Po pravilu, nabavka i obrada sirovog materijala ne iziskuju veliki napor. Pristup prirodnim resursima je tipično direktan – “svako ima slobodan pristup”. Podela rada je takođe jednostavna, uglavnom seksualna. Ako tome dodamo liberalan običaj deljenja, po kojem su lovci s pravom na daleko poznati, svi članovi zajednice mogu da uživaju u postojećem blagostanju, takvom kakvo je.

Ali, naravno, “takvom kakvo je”: to “blagostanje” takođe podrazumeva i objektivno nizak životni standard. Važno je imati u vidu da standardnu količinu potrošnih dobara kao i broj potrošača ovde reguliše kulturni kod podešen na najskromniji nivo. Reč je o zajednicama s malim brojem ljudi, čiji celokupan posed čini nekoliko lako napravljenih stvari;¹¹ nekoliko jadrnih komada odeće i, u većini područja, samo privremena skloništa; zatim, nešto ukrasa, retkog i dragocenog kremenca i možda nešto drugih stvari, kao što su “komadići kvarca koje iscelitelji izvlače iz svojih pacijenata.” (Grey 1841, vol 2:266); i najzad, kožna vreća u kojoj verna žena nosi sve te stvari, “sav imetak australijskog divljaka.” (p. 266).

Za većinu lovaca, ovo blagostanje bez obilja, u stvarima i priboru, je nešto što se podrazumeva. Mnogo interesantnije je pitanje kako to da im je tako malo stvari dovoljno – jer, to je njihova politika, “stvar principa”, kao što kaže Gusinde (1961:2), a ne plod nesreće.

Ne žudi za stvarima, pa nećeš ni oskudevati. Da li to možda znači da su lovci tako nezahtevni zato što su potpuno okupirani potragom za hranom, koja iziskuje “maksimum energije od maksimalnog broja ljudi”, tako da im ne ostaje dovoljno vremena i energije za obezbeđivanje većeg komfora? Neki etnografi pružaju nam dokaze koji vode u sasvim suprotnom pravcu: potraga za hranom je tako uspešna da barem polovinu vremena ljudi ne znaju šta da rade sa sobom. S druge strane, treba imati u vidu da je glavni uzrok tog uspeha pokretljivost, nekada veća, nekada manja, ali uvek dovoljno česta da potpuno obezvređi zadovoljstvo posedovanja. Za lovce je ispravno rečeno da je bogatstvo za njih teret. U njihovom načinu života stvari postaju “bolno opterećujuće”, kao što je primetio Gusinde, posebno ako moraju da ih dugo nose sa sobom. Neki sakupljači imaju kanue, neki pseće saonice, ali većina mora da sama nosi sav svoj posed, pa zato i poseduju samo onoliko koliko mogu da ponesu, a da ih to ne sputava. Ili, tačnije, onoliko koliko žene mogu da ponesu: muškarci su najčešće pošteđeni toga, da bi mogli da iskoriste priliku za lov ili da bi reagovali u slučaju napada. Kao što je Oven rekao, u samo malo drugačijem kontekstu, “pravi nomad je siromašan nomad” (the pure nomad is the poor nomad). Pokretljivost i vlasništvo ne idu jedno s drugim.

Da pitanje stvari može lako da postane i više od neprijatnosti uviđaju i posmatrači sa strane. Loren van der Post se našao u velikoj nedoumici kada je trebalo da se oprosti sa svojim prijateljima Bušmanima:

“Ta stvar sa poklonima nanela nam je mnogo muke. Bili smo poraženi saznanjem koliko malo toga možemo da poklonimo Bušmanima. Skoro svaka stvar koju smo imali samo je mogla da im oteža život, povećavajući teret koji su morali da nose sa sobom. Jer oni skoro da nisu imali nikakvog imetka: jedan pojas, jedan krzneni pokrivač i kožna torba. Nije tu bilo ničeg što se ne bi moglo sakupiti za minut,

¹¹ Za neke sakupljače, o čijim se arhitektonskim dostignućima dugo nije ništa znalo, dokazano je da su pre dolaska Evropljana gradili mnogo solidnije nastambe. (Smythe 1871, vol. 1:125-8)

umotati u pokrivače, prebaciti preko ramena i poneti na put od hiljadu milja. Oni nisu imali nikakav osećaj za posedovanje.”

Nešto što je za posmatrače sa strane životna nužnost, kod njih je potpuno zanemareno. Ova skromnost u materijalnim potrebama kod njih je institucionalizovana: ona postaje pozitivna kulturna činjenica, izražena u čitavom nizu ekonomskih aranžmana. Lojd Varner izveštava da je kod naroda Murngin (Afrika) glavni kriterijum za vrednovanje stvari njihova nosivost. Male stvari su po pravilu vrednije od velikih. Na kraju uvek odlučuje “koliko je neka stvar zgodna za nošenje, osim kada se radi o izuzetno retkim predmetima ili onima čija izrada zahteva mnogo rada.” “Najveća vrednost”, kaže Varner je “sloboda kretanja.” Upravo u toj “želji da se bude slobodan od tereta i odgovornosti za predmete koji bi mogli i suviše da utiču na tradicionalni način života” Warner vidi potvrdu njihovog “nerazvijenog osećaja za vlasništvo” kao i glavni uzrok “nedostatka interesovanja za razvijanje tehnologije”. (1964: 136-137)

Tu je zatim još jedna ekonomska neobičnost – neću reći opšta, ali koja bi se mogla objasniti kao posledica lošeg vaspitanja u ličnom održavanju i dobro uvežbane nezainteresovanosti za gomilanje stvari: neki lovci pokazuju, u najmanju ruku, upadljivu aljkavost u rukovanju ličnim priborom. U tom pogledu pokazivali su onu vrstu nonšalancije koja bi se mogla pripisati samo ljudima koji su u potpunosti ovladali problemom proizvodnje, što je jednog Evropljanina moglo samo da izludi:

“Oni uopšte ne vode računa o svojim stvarima. Nikome ne pada na pamet da ih dovede u red, da ih nekako zaštititi, osuši ili očisti, okači negde ili ih uredno složi. Ako im nešto zatreba, oni nemarno preturaju po svojim malim korpama, u kojima je sve to nabacano zbrda zdola. Veći predmeti, koji se obično nalaze na jednoj gomili u njihovim kolibama, vuku se i razvlače okolo bez ikakvog obzira na štetu koju zbog toga mogu pretrpeti. Evropski posmatrač zato stiče utisak da ti (Jahgan) Indijanci ne pridaju nikakvu vrednost svom priboru i da su potpuno zaboravili na trud koji su uložili u njegovu izradu.¹² U stvari, niko ne pokazuje ni najmanji znak vezanosti za taj imetak, koji se često i lako gubi, ali koji isto tako lako biva nadoknađen. Indijanci nemaju obzira čak ni kada bi, po običaju, trebalo da ga pokažu. Evropoljanin može samo da vrti glavom gledajući te ljude kako razvlače po blatu potpuno nove stvari, skupu odeću, svežu hranu i druge dragocenosti, ili puštaju da ih deca i psi za čas upropaste. Skupocene stvari koje su dobili na poklon zadržavaju nekoliko sati, bez i malo radoznalosti; nakon toga, ostavljaju ih da trunu u blati i na kiši. Što manje imaju, lakše i komotnije putuju, a ono što unište, lako nadoknađuju. Odatle njihova potpuna ravnodušnost prema stvarima.” (Gusinde 1961:86-87)

Lovac je, u iskušenju smo da kažemo, “neekonomičan čovek”. Barem kada je reč o svakodnevnom priboru i stvarima uopšte, on predstavlja čistu suprotnost standardnoj karikaturi ovekovečenoj u svakom udžbeniku tipa *Opšti principi ekonomije*, strana prva. Njegove potrebe su skromne, a sredstva kojima raspolaže (relativno) mnogobrojna. Samim tim on je “komparativno gledano, oslobođen materijalnog pritiska”, “nema potrebu za posedovanjem”, pokazuje “nerazvijen smisao za vlasništvo”, “potpunu ravnodušnost prema stvarima” i “nedostatak interesovanja za razvoj svoje tehnološke opremljenosti”.

¹² Ali, tu je Gusindeov komentar: “Fuežani lako izrađuju sav svoj pribor.” (1961:213)

Međutim, odnos lovaca prema ovozemaljskim dobrima sadrži jednu jasno izraženu i važnu crtu. Sa stanovišta njihove ekonomije, iznutra gledano, pogrešno je reći da su njihove potrebe i želje "svedene" ili da je njihovo shvatanje bogatstva "ograničeno". Ovaj rečnik unapred proglašava za standard Ekonomskog Čoveka, dok lovcu jedino ostaje da se bori sa svojom nesrećnom prirodom, što za ishod može da ima samo pokoravanje kulturnom zavetu siromaštva.

Ovaj rečnik podrazumeva odbacivanje sklonosti ka posedovanju koja se u stvarnosti nikada ne razvija, potiskivanje želja koje se nikada ne javljaju. Ekonomski Čovek je buržoaska konstrukcija, koja, kao što je govorio Marsel Mos, "ne stoji iza nas, već ispred, poput Moralnog Čoveka". Nije reč o tome da su lovci i sakupljači prinuđeni da obuzdavaju svoje materijalističke impulse: oni samo od njih nikada nisu napravili instituciju.

"Najzad, ako je najveća blagodet biti slobodan od zla, onda su naši Divljaci (Naskapi, Labrador) srećni. Jer dva najveća zlotvora, koji od života većine nas Evropljana prave pakao i pustoš, ne žive u njihovim velikim šumama: mislim na slavljublje i polepu. Oni su zadovoljni samim življenjem i nema nijednog među njima ko bi prodao dušu đavolu zarad sticanja bogatstva." (LeJeune, 1635:231)

Skloni smo da na lovce i sakupljače gledamo kao na siromašne, zato što nemaju ništa. Možda bi bilo bolje kada bismo ih iz istog razloga smatrali za slobodne: "Njihova krajnje ograničena materijalna sredstva oslobađaju ih svih briga vezanih za svakodnevne potrebe, što im omogućava da jednostavno uživaju u životu." (Gusinde, 1961:1)

Opstanak

U vreme kada je Herskovic pisao svoju *Ekonomsku antropologiju* (1952), među antropolozima je bilo uobičajeno da se Bušmani i australijski urođenici navode kao "klasičan primer naroda koji žive na najoskudnijim ekonomskim resursima", tako retkim "da im samo njihova najintenzivnija primena omogućava opstanak". Ovo "klasično" viđenje danas možemo u velikoj meri da osporimo – i to na osnovu podataka najvećim delom sakupljenih upravo kod ove dve grupe. Ima mnogo dokaza koji govore da lovci i sakupljači rade manje nego mi, a da potraga za hranom nije neprestana već povremena aktivnost, koja im ostavlja mnogo slobodnog vremena. Među njima je zabeležen u proseku veći broj sati dnevnog sna nego u bilo kom drugom obliku društvene organizacije.

Neki podaci o Australijancima nalaze se još u najstarijim izveštajima, ali naša velika sreća je što danas raspoložemo rezultatima kvantitativnih istraživanja iz Arnhemove Zemlje, koje je u periodu od 1948-1960. godine obavila jedna američko-australijska naučna ekspedicija. Objavljeni 1960. godine, ovi zapanjujući podaci navode nas da preispitamo sve izveštaje o australijskim urođenicima iz poslednjih sto godina, a možda i mnogo duži period antropološke misli. Ključno istraživanje bila je temporalna studija proizvodnje lovaca i sakupljača, MekKartija i MekArtura, upotpunjena MekArturovom analizom količine, sastava i kvaliteta njihove ishrane. Reč je o kratkoročnim posmatranjima obavljenim u neceremonijalnom periodu. Izveštaj sa Fiš Krika (14 dana) duži je i detaljniji nego onaj sa Hempl Beja (7 dana). Koliko je meni poznato, praćena je aktivnost samo odraslih članova svake grupe. Prikazani dijagrami odnose se na informacije o lovu, sakupljanju biljaka, pripremanju hrane, popravci i pripremanju oružja, itd. Ljudi iz oba logora bili su nomadi, koji su u

vreme istraživanja živeli izvan misija i drugih naseobina, iako to nije nužno bio njihov jedini, pa čak ni uobičajeni način života.

Treba zadržati ozbiljne rezerve prema izvlačenju opštih ili istorijskih zaključaka samo na osnovu podataka iz Arnhemove Zemlje. Ne samo da je kontekst u kojem su ova istraživanja vršena bio daleko od originalnog stanja, a vreme istraživanja i suviše kratko, već se radi i o uticaju određenih modernih faktora, koji su produktivnost urođenika podigli iznad tradicionalnog nivoa: metalna oruđa, na primer, ili manji pritisak na lokalne izvore hrane usled depopulacije. Naše rezerve u tom pogledu trebalo bi da budu čak udvostručene i zbog nekih drugih okolnosti, koje opet, obrnuto, utiču na manju ekonomsku efikasnost ovih ljudi: na primer, polunezavisni lovci verovatno nisu toliko vešti kao njihovi preci. Zato na istraživanja sa Arnhemove Zemlje treba gledati kao na eksperiment, potencijalno značajan, u meri u kojoj nalazi potvrdu u drugim etnografskim ili istorijskim izveštajima.

Prvi očigledan zaključak je da su ti ljudi pošteđeni teškog rada. Jednoj osobi je u proseku potrebno 4-5 sati za prikupljanje i pripremanje hrane. Osim toga, oni ne rade stalno. Potraga za hranom je izrazito isprekidana. Kada sakupe dovoljno hrane, ljudi prestaju sa aktivnošću, što im ostavlja mnogo slobodnog vremena. Jasno je da se u ovom, kao i drugim sektorima proizvodnje, suočavamo sa ekonomijom koja sebi postavlja specifične, ograničene ciljeve. Lov i sakupljanje omogućavaju da se ti ciljevi ostvare mimo pravilnog i redovnog radnog obrasca. To vodi ka još jednom, sa našeg uvreženog stanovišta nezamislivom zaključku: umesto da do krajnjih granica naprežu svoje proizvodne i prirodne resurse, Australijanci izgleda radije žive *ispod* svojih objektivnih ekonomskih mogućnosti.

“Količina hrane koju svakog dana sakupi bilo koja od tih grupa lako bi mogla da bude veća. Iako je potraga za hranom za žene bila svakodnevna aktivnost (dijagrami iz izveštaja govore suprotno; nap. M. Salins) one su se često odmarale, a sakupljanje i pripremanje hrane sigurno im nije oduzimalo čitav dan. Muškarci su još ređe išli u potragu za hranom, a ako bi jednog dana imali dobar ulov, sledećeg dana bi se odmarali. Moguće je da su nesvesno oni uvek vagali, s jedne strane, prednost većih zaliha i, s druge, napor potreban da bi se one obezbedile. Tako su dolazili do procene onoga što bi im bilo dovoljno i prestajali sa radom kada bi to postigli.” (McArthur 1960:92)

Iz ovoga sledi zaključak da njihova ekonomija nije bila fizički zahtevna. Dnevnički zapisi istraživača govore da ljudi sami sebi određuju tempo rada i kretanja; samo jednom zabeležen je slučaj lovca koji je bio “krajnje iscrpljen” (McCarthy i McArthur 1960:150ff). Osim toga, stanovnici Arnhemove Zemlje nisu smatrali ove aktivnosti mukotrpnim. “Oni svakako nisu pristupali tim poslovima kao nečemu neprijatnom, što bi trebalo što pre završiti, niti kao prema nužnom zlu kojeg bi trebalo odlagati što je duže moguće. (McArthur 1960:92)¹³

S tim u vezi, i u skladu sa već navedenim zapažanjem o minimalnoj upotrebi ekonomskih resursa, treba imati u vidu da se ovi lovci ne zadovoljavaju “pukim preživljavanjem”. Kao i drugi Australijanci, oni ne mogu dugo da se zadovolje monotonom ishranom. Zato jedan deo vremena posvećuju nabavci raznovrsnije hrane, u velikoj meri iznad nivoa koji podrazumeva “puko preživljavanje”. (cf. Worsley 1961:173; McCarthy i McArthur 1960:192)

¹³ Barem jedan australijski narod, *Yir-Yiront*, ne pravi lingvističku razliku između rada i igre. (Sharp 1958:6)

U svakom slučaju, dnevni obrok lovaca sa Arnhemove Zemlje bio je sasvim adekvatan – i to po standardima *National Research Council of America* (NRCA). Prosečan dnevni unos kalorija po osobi iz grupe sa Hempl Beja iznosio je 2.160 kalorija (svega 4 dana posmatranja), a kod grupe sa Fiš Krika 2.130 kalorija (11 dana posmatranja).

Najzad, šta nam ova istraživanja sa Arnhemove Zemlje govore o famoznom pitanju slobodnog vremena? Izgleda da lov i sakupljanje pružaju izvanredno sredstvo za oslobađanje od ekonomskih briga. Grupa sa Fiš Krika je imala jednog “stalno zaposlenog” zanatliju, čoveka od 35 ili 40 godina, za koga je, ipak, izgledalo da mu je jedina prava specijalnost lenčarenje:

“On nikada nije išao u lov sa ostalima, ali bi zato u toku jednog dana nalovio velike količine ribe. Povremeno bi odlazio u čestar i donosio košnice divljih pčela. Vilira je bio vešt zanatlija koji je popravljao koplja i drugo oružje, pravio lule i tube za pevanje, a na poseban zahtev izrađivao je veoma dobre kamene sekire. I to je bilo skoro sve; ostatak vremena provodio je u priči, jelu i spavanju.” (McCarthy i McArthur 1960:148)

Vilira nije bio izuzetak. Najveći deo vremena lovaca sa Arnhemove zemlje bilo je bukvalno “ušteđeno vreme”, rezervisano za odmor i spavanje.

“Osim vremena koje su (između konkretnih aktivnosti posvećenih nabavci i pripremanju hrane) provodili u uobičajenim međusobnim odnosima, ćaskanju, ogovaranju, itd., deo dana provodili su odmarajući se i spavajući. Ukoliko su bili u logoru, ljudi su u proseku spavali između 1-1.5 sat posle ručka, ponekad i duže. Takođe bi često odlazili na spavanje odmah po povratku iz lova ili ribolova, ili u toku pripremanja hrane. U logoru Hempl Bej muškarci bi, ako bi se iz lova vratili ranije, odlazili na spavanje u toku prepodneva, ali ne i ako bi stigli tek posle 16h. Za vreme redovnog boravka u logoru, na spavanje se išlo mimo bilo kakvog reda, a posle ručka obavezno. Izgleda da su se žene, dok bi sakupljale hranu u šumi, odmarale češće nego muškarci. A kada bi u logoru provele čitav dan, takođe su odlazile na spavanje kad god im se prohte i ponekad spavale veoma dugo.” (McCarthy and McArthur, 1960:193)

Neuspeh lovaca sa Arnhemove Zemlje da “izgrade kulturu” očigledno nema veze sa nedostatkom slobodnog vremena. U mnogo većoj meri to je posledica dokonih ruku.

Toliko o tegobnom životu lovaca sa Arnhemove Zemlje. Što se tiče Bušmana, koje je Herskovic svrstao u istu ekonomsku kategoriju kao i australijske lovce, dva izuzetna izveštaja koja je nedavno objavio Ričarda Lija potvrđuju da se zaista radi o sličnim slučajevima (Lee 1968; 1969). Posebna vrednost ovih izveštaja je u tome što se odnose na grupu iz oblasti *Dobe*, !Kung Bušmane bliske grupi *Nyae Nyae*, o čijem je položaju Maršal iznela ranije navedene značajne rezerve (materijalno obilje, uz povremenu oskudicu hrane i vode). *Dobe* žive u delu Bocvane u kojoj su Bušmani prisutni barem sto godina, pri čemu su tek od skora izloženi pritisku nasilne dislokacije. Sa metalnim oruđima upoznali su se još krajem prošlog veka, u periodu 1880-90. Jedno intenzivno istraživanje obavljeno je na grupi koja je imala 41 člana, što je skoro maksimalan broj ljudi koji ovakva zajednica može da podrži. Posmatranje je započeto tokom sušne sezone, trajalo je 4 nedelje, tokom jula i avgusta 1964, na prelazu iz povoljnijeg u nepovoljniji deo sezone, iako bi se teškoće sa kojima su se ljudi u tom periodu suočavali mogle smatrati tipičnim.

Uprkos maloj godišnjoj količini padavina Li je u oblasti *Dobe* primetio “iznenađujuće bujnu vegetaciju”. Izvori hrane bili su “u isto vreme raznovrsni i obilni”, posebno

kada je reč o visoko-kaloričnim mangeti orasima: "na milione ovih plodova svake godine bi prosto istrunulo na zemlji." (sve reference iz Lee 1969:59)¹⁴ Njegovi izveštaji o vremenu provedenom u pribavljanju i pripremanju hrane veoma su slični podacima sa Arnhemove Zemlje.

Podaci do kojih se došlo kod Bušmana govore da rad jednog čoveka na lovu i sakupljanju obezbeđuje egzistenciju 4-5 ljudi. U tom pogledu, sakupljački rad Bušmana efikasniji je od rada francuskih farmera u periodu pre II svetskog rata, kada je više od 20% populacije radilo na ishrani čitave zemlje. Istina, ovo poređenje nije sasvim korektno – ono je zapanjujuće. U ukupnoj populaciji nomadskih Bušmana sa kojom je Li bio u kontaktu, 61.3% (ili 152 od 248) bili su aktivni proizvođači; ostali su bili ili suviše mladi ili suviše stari da bi se njihov doprinos mogao smatrati značajnim. U kampu u kojem je sprovedeno istraživanje bilo je 65% "aktivnih". To znači da je odnos proizvođača hrane u odnosu na ostatak populacije iznosio 3:5 ili 2:3. Ali, tih 65% ljudi "radilo je svega 36% vremena, dok 35% ljudi nije radilo uopšte."! (Lee 1969:67)

To znači da je radna nedelja svakog odraslog "radnika" trajala 2 ½ dana.

"Drugim rečima, svaki produktivni pojedinac izdržavao je sebe i svoje najbliže, a da mu je opet ostajalo 3 ½ -5 ½ dana nedeljno za druge aktivnosti." Radni dan je trajao oko 6 sati; ali u grupi Dobe radna nedelja je trajala približno 15 sati, ili u proseku 2h 9' dnevno. Treba imati u vidu da u ove brojke, manje od onih sa Arnhemove Zemlje, nisu uračunati kuvanje i izrada različitog pribo ra. Ali, ako se sve to uzme u obzir, jasno je da "radni dan" jednog Bušmana i jednog australijskog Aboridžina traje približno isto.

Kada ne rade na sakupljanju hrane, slobodno vreme Bušmani provode u najrazličitijim aktivnostima. Ovde se ponovo uočava karakteristični paleolitski ritam: 1-2 "radna", 1-2 "neradna" dana, gde se ovi drugi obično provode u logoru, praktično bez ikakvih obaveza. Iako sakupljanje hrane predstavlja primarnu proizvodnu aktivnost, "najveći deo vremena (4-5 dana u nedelji) ljudi provode odmarajući se u kampu ili posećujući susedne kampove". (Lee 1969:74):

"Tokom jednog dana žena sakupi dovoljno hrane za naredna tri. Ostalo vreme provodi odmarajući se, praveći ukrase ili odeću, odlazeći u posete ili zabavljajući posetioce iz drugih kampova. Svakog dana koji provede u kampu, na poslove oko pripremanja hrane, mrvljenje oraha, sakupljanje drveta za potpalu i donošenje vode odlazi joj približno tri sata. Ovaj uravnotežni ritam smenjivanja rada i odmora održava se tokom čitave godine. Lovci rade češće nego žene, ali njihov ritam nije tako pravilan. Često se dešava da se lovac, nakon jedne nedelje posvećene lovu, odmara naredne dve ili tri. Budući da je lov vrlo neizvesna i magijski uslovljena aktivnost, lovac može da se nađe pod uticajem zlih čini i da onda ne ide u lov čitavih mesec dana ili duže. Tokom tog perioda "loše sreće" vreme provodi u posetama, zabavi, posebno u plesu, kao jednoj prevashodno muškoj aktivnosti." (1969:73)

Hranljiva vrednost dnevne količine hrane kod Dobe Bušmana iznosi 2140 kalorija. Ipak, imajući u vidu njihovu telesnu težinu, uobičajenu aktivnost i starosno-polnu strukturu Dobe populacije, Li je izračunao da je ljudima potrebno svega 1975 kalorija

¹⁴ Ovaj prikaz lokalnih resursa još više zadivljuje kada se ima u vidu da je Li svoja istraživanja sprovodio u drugoj i trećoj godini "jedne od najvećih suša u istoriji južne Afrike." (1968:39; 1969:73 n.)

dnevno. Nešto od preostale hrane verovatno se daje psima. "Iz ovoga sledi jasan zaključak da Bušmani ne žive na ivici gladi, kao što se obično misli." (1969:73)

Izveštaji o Bušmanima i Aboridžinima predstavljaju uznemirujući, ako ne i odlučujući napad na uvrežene teoretske pozicije. Ipak, ima osnova da se ovi izveštaji, posmatrani izolovano, dovedu u sumnju. Ali, svedočenja sa Arnhemove Zemlje u mnogo čemu nalaze potvrdu u brojnim zapažanjima drugih istraživača širom Australije, kao i u svetu lovaca-sakupljača uopšte. Većina dokaza sakupljenih u Australiji datira iz XIX veka, pri čemu se neki istraživači jasno upozoravali na promenu koja se u aboridžinskom načinu života dogodila nakon kontakta sa Evropljanima: "Njihovi izvori hrane od tada su redukovani, a u mnogim slučajevima bili su oterani od izvora vode koji se nalaze u središtu njihovih najboljih lovišta." (Spencer and Gillen 1899:50)

Stvar postaje jasnija upravo kada se ispituju oblasti bogate vodom, kao što je jugoistočna Australija. Aboridžini su ovde imali na raspolaganju ogromne količine ribe, koju je bilo lako uloviti, tako da se jedan rani doseljenik, iz Viktorije 40-tih godina XIX veka, pitao "šta su ovi ljudi uopšte radili pre nego što smo mi došli i naučili ih da puše." (Curr 1841-1851; 1883:109) Pušenje je rešilo barem jedan ekonomski problem – to što nisu imali šta da rade: "Ovaj zadatak smo lako ostvarili, tako da su svoje slobodno vreme sada mogli da provode u pripremanju lula i moleći nas za duvan."

Ipak, nešto ozbiljniji pokušaj ovog istog doseljenika bio je merenje vremena koje urođenici iz oblasti Port Filip provode u lovu i sakupljanju. Sakupljačke ekspedicije žena trajale su oko 6 sati dnevno, pri čemu su "barem polovinu tog vremena provodile u hladovini ili oko vatre." Muškarci bi kretali u lov malo posle njih i vraćali se u približno isto vreme. Curr je našao da je tako sakupljena hrana bila "osrednjeg kvaliteta", ali da je njen dotok bio redovan i da je 6 sati dnevno bilo "više nego dovoljno" za ostvarenje tog zadatka; ova oblast mogla je "da prehrani barem dvostruko veći broj Crnaca koje smo tamo zatekli." Veoma slična zapažanje imao je još jedan stari doseljenik, Klmenet Hodžkinson, koji je pisao o životu urođenika u sličnim prirodnim uslovima iz jugoistočnog Novog Južnog Velsa. Svega nekoliko minuta ribarenja bilo je dovoljno da prehrani "čitavo pleme" (1845: 223; cf. Hiatt 1965:103-4). "Zaista, širom ove zemlje, duž čitave istočne obale, Crnci nikada nisu patili od ozbiljne oskudice hrane, kao što su to mnogi slabo obavešteni pisci tvrdili." (1845:227)

Ali, primer ovih ljudi, koji su živeli u najplodnijim delovima Australije, posebno na jugoistoku, nije uticao na današnju stereotipnu predstavu o prosečnom Aboridžinu: upravo ovi urođenici bili su prvi istrebljeni.¹⁵

Odnos Evropljana prema australijskim "Crncima" od početka se svodio na sukob oko zemlje i njenih bogatstava. Tom procesu destrukcije odolelo je samo malo vremena i pažnje nekih ljudi koji su mogli da sebi priušte luksuz kontemplacije. Etnografskoj svesti uskoro su na raspolaganju ostale samo blede senke: uglavnom grupe iz unutrašnjosti kontinenta, uglavnom pustinjske i opet uglavnom Arunta. Nije stvar u tome da je položaj Arunta zaista bio tako težak kao što se obično mislilo: "Njihov

¹⁵ Ovo važi i za Tasmance, o kojima je Bonvik pisao: "Aboridžini nisu nikada oskudevali u hrani; iako se Samervilova usudila da u svojoj 'Fizičkoj geografiji' o njima kaže da su "živeli zaista bedno, na teritoriji koja skoro da nije pružala uslove za život." Međutim, dr. Džinet, nekadašnji upravnik te oblasti, zapisao je sledeće: "Oni su bili odlično opskrbljeni i uspevali su da se održe uz sasvim malo rada." (Bonwick 1870:14)

život je bez sumnje bedan i veoma tegoban." (Spencer and Gillen 1899:7) Reč je prosto o tome da ova plemena iz centralnih oblasti nisu tipični predstavnici urođeničke Australije, ukoliko se ima u vidu tamošnje mnoštvo različitih oblika ekološke adaptacije. (cf. Meggitt 1964) Sledeći opis urođeničke ekonomije, koji je sačinio Džon Edvard Ajri nakon obilaska južne obale, oblasti Flinders i još bogatije oblasti Marej, zaslužuje da bude naveden kao reprezentativan:

"U najvećem delu Nove Holandije, gde još nema evropskih doseljenika i gde ima mnogo površinskih izvora sveže vode, urođenici nemaju nikakve teškoće u obezbeđivanju dovoljnih količina hrane tokom čitave godine. Tačno je da kvalitet ove hrane varira u zavisnosti od sezone, kao i od vrste terena na kojoj ljudi žive; ali retko se događa da u bilo kom delu sezone ili na bilo kojoj vrsti terena dođe do oskudice u biljnim i životinjskim izvorima hrane...

Mnoge vrste hrane ne sakupljaju se u enormnim količinama, ali opet u toliko velikim da to ljudima ostavlja mnogo slobodno vremena i omogućava da se tokom nekih delova sezone na stotine urođenika okupe na jednom mestu. Na mnogim mestima duž obale, kao i u svim većim rekama u zaleđu, ima mnogo najraznovrsnije i kvalitetne ribe. Na obali jezera Viktorija video sam kamp od preko 600 ljudi, koji su živeli od ribarenja, uz mali dodatak lišća *mesembryanthemum*. Pri razgledanju njihovog kampa nisam primetio da oskudevaju u bilo čemu. U oblasti Murunde, koju reka Marej svake godine plavi, slatkovodni rakovi izlaze na suvo u tolikom broju da je tamošnjih 400 urođenika moglo da se njima hrani nedeljama, dok je od propale količine moglo da se prehrani bar još njih 400. Ogromna jata riba javljaju se u toj reci i početkom decembra. Količina ribe koja može se ulovi za nekoliko sati je prosto neverovatna.

Druga veoma omiljena hrana u ovom istočnom delu kontinenta je jedna vrsta moljaca koje urođenici u velikim količinama pronalaze u određeno doba godine u planinskim usecima i šupljinama. Omiljen je i grbač koji za vreme sezone takođe sakupljaju i koriste njegov vrh, listove i stabljike – samo još jedan dokaz o skoro neiscrpnim izvorima hrane koji mogu da podrže neograničen broj urođenika. Ima još mnogo vrsta hrane koju urođenici sakupljaju, jednako obilne i kvalitetne poput one koju sam nabrojao." (Eyre 1845, vol. 2:250-54)

Ajri i Ser Džordž Grej, čije sam strasno svedočenje ranije izneo ("mogu samo da potvrdim da sam u njihovim logorima uvek nailazio na najveće izobilje") ostavili su nam i podatke o vremenu koje je urođenicima bilo potrebno da bi zadovoljili sve svoje dnevne potrebe, s tim što se podaci do kojih je došao Grej odnose na urođenike iz jednog od najsirovijih predela zapadne Australije.

Svedočenja ovih džentlmena-istraživača u velikoj meri se poklapaju sa podacima istraživanja koje su na Arnhemovoj Zemlji obavili MekKarti i MekArtur: "Tokom najvećeg dela sezone (tj. kada ih loše vreme ne zadržava u njihovim skloništima) njima je potrebno svega 2-3 sata dnevno da bi obezbedili dovoljnu količinu hrane. Pri tom, to postižu u svom uobičajenom maniru, naizgled nasumično tumarajući od mesta do mesta i sakupljajući ono što bi tu našli, kao da sve to rade samo uzgred." (Grey 1841, vol. 2:263)

Ajri tvrdi slično: "U skoro svim delovima kontinenta koje sam obišao, gde Evropljani ili njihova stoka nisu ograničili ili uništili originalni način proizvodnje, urođenicima je po mojoj proceni obično trebalo 3-4 sata da bi obezbedili dovoljno hrane za taj dan, i to bez prekomernog naprezanja." (1845:254-55)

Isprekidanost rada na obezbeđivanju hrane, o kojoj su pisali MekKarti i MekArtur, kao i obrazac naizmeničnog smenjivanja potrage i spavanja, zabeleženi su u svim izveštajima sakupljenim širom kontinenta, od najranijih do najnovijih (Eyre 1845; Bulmer 1878; Mathew 1910; Spencer i Gillen 1899; Hiatt 1965). Bejsdou je u tome video zajedničku crtu svih Aboridžina: "Kada sve rade usklađeno, kada ima dovoljno divljači i vode, Aboridžini gledaju da život učine što lagodnijim; zato posmatraču sa strane ponekad deluju lenjo." (1925:116).

Ako se opet vratimo u Afriku, vidimo da Hadza žive jednako lagodno, pošto im rad na zadovoljavanju osnovnih potreba oduzima isto toliko malo vremena i energije kao i Bušmanima ili Aboridžinima (Woodburn 1968). Živeći u oblasti "izuzetno bogatoj" divljači i vegetacijom (u blizini jezera Ejasi), Hadza lovci su se izgleda lovom više bavili slučajno, nego kao redovnom aktivnošću čiji uspeh zavisi od slučaja. Tokom dugih, sušnih perioda, najveći deo dana provodili su u kockanju, najčešće u metalne vrhove strela, koje su inače koristili za lov na krupnu divljač. Ali, tom vrstom lova ionako se bavio samo mali broj lovaca: većina muškaraca je "potpuno neopremljena i nesposobna za lov na krupniju divljač, čak i ako imaju odgovarajuće strele." A opet, kako kaže Vudbern, i to malo aktivnih lovaca na krupniju divljač išlo je u lov u velikim razmacima i ne izlažući se velikom naporu, posebno ako bi žene uspevale da obezbede dovoljno biljne hrane (Woodburne 1966). Uprkos ovoj nonšalanciji i ograničenoj ekonomskoj kooperaciji Hadza su "uspevali da obezbede sebi sasvim dovoljno hrane i to bez velikog napora." Woodburn iznosi sledeću "grubu procenu": "Na godišnjem nivou, Hadza rade u proseku manje od dva sata dnevno na sakupljanju hrane." (Woodburn 1968:54).

Interesantno je da Hadza, poučeni životom, a ne antropologijom, svesno odbijaju neolitsku revoluciju da bi sačuvali svoje slobodno vreme. Iako okruženi farmerima, sve do skora odbijali su da pređu na poljoprivredni način života, obrazlažući svoj izbor "uglavnom time što bi im to donelo i suviše teškog rada." U ovome su slični Bušmanima, koji na neolitsko pitanje odgovaraju svojim pitanjem: "Zašto da obrađujemo zemlju kada na svetu ima toliko mongo-mongo oraha?" (Lee 1968:33) Vudbern je izneo i svoj utisak, iako još nepotvrđen činjenicama, da Hadza troše manje energije i verovatno još manje vremena na zadovoljavanje osnovnih potreba nego susedni poljoprivredni narodi iz istočne Afrike (1968:54)¹⁶

Menjajući kontinente, ali ne i kontekst, u isprekidanoj i nepredvidljivoj aktivnosti južnoameričkog lovca Evropljanin bi takođe mogao da prepozna istu, neizlečivu "prirodnu dispoziciju":

"Jamana nisu sposobni za težak, kontinuirani rad pod nadzorom evropskih farmera i zemljoposjednika za koje često rade. Njihov radni tempo je više stvar raspoloženja i čudi, tako da ponekad mogu da pristupe poslu sa mnogo elana. Ali, odmah posle toga, dešava se da u jednom neodređeno dugačkom periodu samo leže, ne radeći ništa, a da pri tom i ne pokazuju znake iscrpljenosti. Naravno da ova nepredvidljivost

---

¹⁶ "Poljoprivreda je zapravo prvi primer najamnog rada u istoriji čovečanstva. Prema biblijskoj tradiciji, prvi zločinac bio je Kain, zemljoradnik." (Lafargue 1883:11)

Treba naglasiti da se poljoprivredna plemena iz susedstva Bušmana i Hadza brzo vraćaju mnogo pouzdanijem lovačko-sakupljačkom životu, posebno za vreme suše ili u nekoj drugoj situaciji kada im zapreti glad. (Woodburn 1968:54; Lee 1968:39-40)

dovodi Evropljane do očajanja, ali Indijanci tu ne mogu ništa da urade. To je njihova prirodna dispozicija. (Gusinde 1961:27)¹⁷

Ovaj stav lovaca prema poljoprivredi dovodi nas najzad i do nekih drugih pitanja koja nisu strogo vezana za potragu za hranom. Opet ulazimo u unutrašnjost drugačije ekonomije, oblast ponekad subjektivnu i uvek tešku za razumevanje; izgleda kao da lovci svesno prenaprežu našu moć poimanja suočavajući nas sa nekim svojim običajima, toliko neobičnim da nas to dovodi u sledeću, ekstremno postavljenu dilemu: ti ljudi su ili budale ili zaista nemaju zbog čega da brinu. Ovo prvo je logičan zaključak na koji upućuje njihova nonšalancija, ali samo pod pretpostavkom da su uslovi u kojima žive zaista kritični. S druge strane, ako se sve osnovne potrebe zadovoljavaju sa lakoćom, ako pojedinac može uvek da računa na uspeh, onda u njihovom na prvi pogled sumanutom ponašanju treba videti nešto drugo. Govoreći o izuzetnom razvoju tržišne ekonomije, a posebno o načinu na koji je takva ekonomija od oskudice napravila instituciju, Karl Polanji je rekao da je naša "životinjska ovisnost o hrani prerasla u čist, ogoljen strah od gladi koji je izmakao svakoj kontroli. Naše ponižavajuće robovanje materijalnom, od čega pate sve kulture, svesno se čini još težim." (1947:115)

Ali, naši problemi nisu i njihovi. Njihovi ekonomski aranžmani uvek računaju na blagostanje; oni veruju u obilje prirodnih resursa, umesto da očajavaju nad ograničenim ljudskim mogućnostima. Ono što želim da naglasim je da inače neshvatljivo ponašanje ovih nevernika postaje razumljivo kada se ima u vidu ovo njihovo samopouzdanje, koje može da se razvije samo u generalno uspešnoj ekonomiji.

Uzmimo, na primer, njihovo stalno kretanje od jednog kampa do drugog. Ovaj nomadizam, koji se često tumačio kao nevolja na koju su primorani, za njih je bio sastavni deo života prema kojem se se odnosili sa istom ležernošću. Aboridžini iz Viktorije, piše Smit, po pravilu su "veoma lenji putnici. Oni nemaju nikakav motiv zbog kojeg bi ubrzali svoje kretanje. Na put obično kreću kasno izjutra, a usput se često odmaraju." (1878, vol. 1:125)

Dobri otac Biar, koji je u svojim Izveštajima iz godine 1616-te dao raskošan opis hrane koja za vreme sezone stoji na raspolaganju Mikmak Indijancima (severoistok Amerike) ("Nikada Solomonove palate nisu bile tako dobro uređene i sa tako bogatom trpezom"), nastavlja u istom tonu:

"Naši domaćini spremali su se za pokret u tako dobrom raspoloženju kao da kreću u šetnju ili na izlet; brzo su pripremili svoje znalački izrađene kanue kojima su upravljali tako vešto da bi za jedan dan, za dobrog vremena, skoro bez napora prevalili 30-40 liga; ipak, retko kad smo mogli da vidimo ove Divljake kako gledaju da što pre završe svoje putovanje; oni nikada nisu bili u žurbi. Za razliku od nas, koji ništa ne možemo da uradimo bez žurbe i brige." (Biard 1897:81-85)

---

¹⁷ Ova opšta odbojnost koju primitivni ljudi zaposleni kod Evropljana pokazuju prema dugom radu, a koja nije tipična samo za lovce, trebalo bi da antropolozima skrene pažnju na činjenicu da tradicionalna ekonomija zadaje sebi samo skromne ciljeve, čije ostvarenje podrazumeva izuzetnu opuštenost i "olakšanje od problema pukog preživljavanja."

Lovačka ekonomija je verovatno podcenjena i u pogledu specijalizacije. Ako kod njih i nema specijalizovane proizvodnje, razlog tome je nepostojanje "tržišta", a ne nedostatak slobodnog vremena. (Sharp 1934:35-37; Radcliffe-Brown 1948:43; Spencer 1959:155, 196, 251; Lothrop 1928:71; Stewart 1938:44)

Naravno, lovci su napuštali kamp kada u okolini više ne bi bilo dovoljno hrane. Ali, videti u ovom nomadizmu samo beg od gladi znači ostati na pola puta: ne treba gubiti iz vida da je očekivanje ovih ljudi da ih na drugom mestu opet čeka obilje retko kada bivalo iznevereno. Drugim rečima, njihova putovanja bila su grozničava i napeta barem koliko i naši odlasci na piknik duž obala Temze.

Jedna ozbiljnija primedba na račun lovaca i sakupljača, često navođena u vrlo razdražljivom tonu, odnosi se na njihovu "nesposobnost predviđanja". Uvek okrenuti sadašnjosti, "bez i jedne pomisli ili brige za to šta može doneti sutra" (Spencer i Gillen 1899:53), lovci nikada nisu pravili zalihe hrane, naizgled nesposobni da pruže isplanirani odgovor na nedaće koje ih sigurno očekuju. Umesto toga, pokazivali su uvek isti nemar, koji se izražavao na barem dva ekonomski komplementarna načina.

Prvi je njihovo čuveno rasipništvo: običaj da odmah pojedu svu sakupljenu hranu, čak i u objektivno teškim periodima, kao da ih, kako je to za Naskapi Indijance (Labrador) rekao LeŽen "divljač koju moraju da love čeka u štali." Bejsdou je pisao da bi moto australijskih urođenika mogao da glasi ovako: "Ako ima dovoljno za danas, ne brini za sutra. Zato Aboridžini više vole da od svojih dnevnih zaliha odmah naprave gozbu, umesto da se zadovolje skromnijim obrocima tokom nekog dužeg perioda." (1925:116) LeŽen je video kako njegove Naskapi Indijance ovakvo ekstravagantno ponašanje ponekad dovodi do ivice propasti:

"Za vreme gladi koja nas je zadesila, ako bi moj domaćin doneo kući dva, tri ili četiri dabra, on bi od njih odmah, bio dan ili noć, napravio gozbu za sve susedne Divljake. Ako bi još neko tog dana ulovio nešto, i on bi priredio gozbu za sve. Tako se dešavalo da u jednom danu samo idete od gozbe do gozbe, ponekad čak tri ili četiri. Govorio sam im da ne postupaju mudro, jer bolje bi im bilo da ne prave gozbe nego da nešto sačuvaju i za naredne dane, tako da ne moraju da se plaše gladi. Ali, oni su mi se samo smejali: Sutra ćemo ionako da napravimo još jednu gozbu! Da, ali često se dešavalo da im jedini ulov budu zima i vetar." (LeJeune 1897:281-83)

Blagonakloni pisac pokušao je da nekako racionalizuje njihovu nepraktičnost. Možda su mučeni glađu ti ljudi bili sišli s uma: prežderavali su se ulovljenom divljači jer su dugo bili bez mesa, dobro znajući da bi to opet moglo da im se desi. Ili su možda priređivanje gozbi i običaj deljenja bili i suviše važne društvene obaveze da bi bile zanemarene, bez obzira na okolnosti. Iskustvo LeŽena moglo bi da potvrdi oba ova tumačenja, ali nas takođe navodi na još jedno. Tačnije, možda Naskapi imaju i neko svoje objašnjenje.

Oni nisu zabrinuti šta donosi sutra jer znaju da će im to sutra doneti manje-više isto: "još jednu gozbu". Kolika god bila vrednost ostalih tumačenja, uvek treba imati na umu ovo samopouzdanje lovaca kada se govori o njihovom navodnom rasipništvu. Najzad, to samopouzdanje sigurno ima i neki objektivni osnov: jer, da su zaista toliko cenili prežderavanje, a ne zdrav ekonomski razum, oni jednostavno ne bi doživeli da postanu proroci tog novog kulta.

Drugi, komplementaran običaj je zapravo negativ rasipništva: oni nikada ne čuvaju višak, tj. ne prave zalihe hrane. Na prvi pogled ovo je zaista neobično, jer nema dokaza da je stvaranje zaliha kod njih tehnički nemoguće, niti da nisu svesni te mogućnosti. (cf. Woodburn 1698:53). Zato treba ispitati okolnosti u kojima ova praksa izostaje.

Gusinde je ovo pitanje postavio Jahgan Indijancima; njihov odgovor odisao je istim, potpuno opravdanim optimizmom. Stvaranje zaliha bilo bi "suvišno". Naime,

“tokom čitave godine i sa skoro neiscrpnom velikodušnoću more nudi ljudima sve vrste životinja, da ih love i sakupljaju. Oluja ili neka druga nedaća mogu neku porodicu odvojiti od obale na nekoliko dana. Ali, niko u tome ne vidi razlog za strah od gladi, jer svuda okolo svako od njih može da nađe ono što mu treba i to u velikim količinama. Zašto bi onda bilo ko brinuo zbog budućnosti! Uopšte, naši Fuežani veruju da se ne treba plašiti budućnosti, pa zato ne gomilaju zalihe. Iz godine u godinu, iz dana u dan, na onaj naredni oni nikada ne gledaju sa strepnjom.” (Gusinde 1961:336, 339)

Ovo objašnjenje je verovatno u mnogo čemu dobro, ali nije i potpuno. Ovde nailazimo na mnogo složeniji i suptilniji ekonomski rezon, iako se on u društvenoj aritmetici realizuje na veoma jednostavan način.

Prednost stvaranja zaliha naspram relativno malog prihoda ostvarenog sakupljanjem dolazi do izražaja samo na ograničenom lokalitetu. Neminovno smanjivanje lokalnih kapaciteta hrane je glavni uslov lovačko-sakupljačke ekonomije i glavni uzrok njihove mobilnosti. Eventualna odstupnica u obliku zaliha je upravo ono što stvara kontradikciju između bogatstva i mobilnosti. Takav pristup usidrio bi kamp u nekoj oblasti čiji bi izvori hrane uskoro bili iscrpljeni. Imobilisani stvorenim zalihama, ljudi bi se mogli naći u većoj nevolji nego kada bi nastavili sa lovom i sakupljanjem na nekom drugom mestu, gde je priroda, da tako kažemo, stvorila sopstvene zalihe hrane i to mnogo poželjnije, raznovrsnije i obilnije od one koju bi ljudi mogli da uskladište. Ali, ova suptilna računica, koja se verovatno ne bi mogla izraziti jezikom simboličke logike, na društvenom planu biva realizovana u obliku jednostavnih binarnih opcija. Kako Ričard Li primećuje (1969:75) tehnički neutralna aktivnost kao što je akumulacija hrane ili stvaranje zaliha, na moralnom planu je nešto sasvim drugo: to je “gomilanje”. Uspešan lovac može da stvori zalihe hrane, ali uvek na štetu svog prestiža, ili da ih razdeli ostalima, ali onda po cenu svog (prekomernog) uloženog truda. To znači da bi pokušaj stvaranja zaliha hrane samo umanjio ukupan proizvod grupe (output), jer bi oni manje sposobni za lov morali da ostaju u logoru i da se zadovolje onim što bi dobili od onih ambicioznijih. To dalje znači da je stvaranje zaliha hrane tehnički moguće, ali ekonomski nepoželjno i društveno potpuno neprihvatljivo.

Ako ostaje da je običaj stvaranja zaliha među lovcima retka pojava, onda u njihovom ekonomskom samopouzdanju, razvijenom u normalnim okolnostima, kada ljudi sve svoje potrebe lako zadovoljavaju, treba videti njihovu opštu karakteristiku. To je ono što im je davalo snagu da u dobrom raspoloženju prolaze i kroz najteže nedaće, koje su čak i za duh jednog jezuita bile iskušenje i uzrok velike brige, toliko velike da su ga njegovi prijatelji Indijanci upozoravali da bi od toga mogao da se razboli: “Gledao sam ih kako sa velikom vedrinom prolaze kroz teške muke i nedaće. Zajedno s njima, i ja sam bio bio izložen velikoj patnji. Ali, oni su mi govorili: “Može da se desi da dva ili tri dana budemo bez hrane. Ali, budi hrabar, *Chihiné*. Neka tvoj duh bude dovoljno jak da izdrži sve nevolje; odagnaj od sebe tužne misli, inače ćeš se razboleti. Pogledaj nas kako smo veseli, iako imamo malo hrane.” (LeJeune 1897:283; cf. Needham 1954:230)

Drugačiji pristup lovcima i sakupljačima

“Život ovih ljudi, pod stalnim pritiskom potreba, ali koje su, zahvaljujući stalnom kretanju, lako zadovoljavali, nikada nije oskudevao u uzbuđenjima i zadovoljstvu.” (Smyth 1878, vol. 1:123)

Jasno je da vrednovanju ekonomije lovaca-sakupljača treba pristupiti na nov način, imajući u vidu njena stvarna dostignuća, ali i sva njena realna ograničenja. Proceduralna greška nasleđene mudrosti sastojala se u pogrešnom čitanju ekonomske strukture ovih društava na osnovu materijalnih okolnosti, gde se apsolutna nepovoljnost takvog načina života nametala kao jedini mogući zaključak na osnovu njegovog apsolutnog materijalnog siromaštva. Ali, odnos svake kulture prema prirodi predstavlja neku vrstu improvizacije. Ostajući u zadatim ekološkim okvirima, kultura ipak može da ih prevaziđe, u isto vreme noseći na sebi njihov pečat i pružajući originalan sociološki odgovor: usred siromaštva – obilje.

Koje su stvarne slabosti lovačko-sakupljačke prakse? To sigurno nije “niska produktivnost rada”, ako navedeni primeri zaista nešto znače. Njihovu ekonomiju pre svega ugrožava opasnost umanjenog prinosa (prihoda). Započinjući sa zadovoljavanjem osnovnih potreba i šireći se odatle ka ostalim sektorima, početni uspeh kao da vodi samo ka tome da svaki budući napor donese sve manje koristi. Ovo objašnjava izgled tipične krivulje efikasnosti njihove potrage za hranom na određenom lokalitetu. Mali broj ljudi će u relativno kratkom roku redukovati lokalne resurse hrane. Ukoliko ostanu na tom mestu, oni mogu da povećaju cenu hrane ili da se zadovolje umanjenim prinosom: cena raste ukoliko po hranu mora da se ide sve dalje, a umanjeni prinos je ono što ih čeka ako se zadovolje manjom količinom hrane lošijeg kvaliteta, ali do koje je lakše doći. Rešenje je, naravno, da odu na neko drugo mesto. To je prvi i odlučujući faktor ekonomije lovaca-sakupljača: ona zahteva stalno kretanje da bi zadržala sve svoje prednosti.

Ovo kretanje, čija dinamika i opseg variraju od okolnosti, samo prenosi na druge oblasti proizvodnje isti mehanizam umanjenog prinosa, koji samo kretanje i čini nužnim: izrada pribora, odeće, predmeta ili ukrasa, ma koliko bila laka za izvedbu, postaje besmislena kada ima sve šanse da bude samo teret, umesto pogodnost. Upotrebna vrednost predmeta brzo blede pred kvalitetom kao što je nosivost. Izgradnja trajnijih skloništa takođe postaje apsurdna ako uskoro moraju da budu napuštena. Odatle lovčevu izrazito asketsko shvatanje materijalnog blagostanja: njegovo interesovanje za minimalnu opremu, a ponekad i potpuna nezainteresovanost; to što prednost uvek daje malim umesto velikim stvarima; izbegavanje da nosi dva ili tri komada iste stvari, itd. Pritisak ekoloških okolnosti, onda kada se sa njima stvarno treba suočiti, izaziva ovu retku formu zbijenosti. Uglavnom, ako je njihov bruto proizvod manji u odnosu na druge ekonomije, uzrok tome nije njihova produktivnost, već mobilnost.

Skoro isto se može reći i povodom demografskih ograničenja lovačko-sakupljačkog života. Ovde se na ljude primenjuje ista politika isključivanja, izražena na sličan način i usmerena na slične ciljeve. Uslovi su postavljeni krajnje hladnokrvno: sprečavanje svega što bi moglo da dovede do umanjenog prinosa i smanjene mobilnosti, minimum neophodne opreme, eliminacija duplikata, itd. Drugim rečima: čedomorstvo, ubijanje starih, seksualno uzdržavanje tokom perioda dojenja, itd., sve redom prakse veoma dobro poznate svakom od ovih društava.

Pretpostavka da se ova sredstva primenjuju zato što sistem ne može da podrži veći broj ljudi je verovatno tačna, samo što “podržati” ovde pre znači, bukvalno, “nositi” nego hraniti. Ljudi koji bivaju eliminisani, kako to divljaci ponekad tužno priznaju, upravo su oni koji više ne mogu sami da se kreću i koji bi usporili ili onemogućili kretanje neke porodice ili grupe. Lovci su možda primorani da tretiraju ljude i stvari na isti način, tako da u ovoj drakonskoj politici treba videti odraz iste ekologije koja uslovlja i njihovu asketsku koncepciju ekonomije. Ova taktika demografskog

ograničavanja je deo šire politike koja ima za cilj da predupredi umanjen prinos. Lokalna grupa je izložena ovom riziku srazmerno svojoj veličini (koja samo do određene granice omogućava potrebnu pokretljivost, inače dolazi do disperzije grupe). Sve dok ljudima uspeva da zadrže sve prednosti ovakvog sistema, njegovu fizičku i društvenu stabilnost, na njihovu maltuzijansku praksu treba gledati samo kao na surovo doslednu. Moderni lovci i sakupljači, koji žive u izrazito nepovoljnom okruženju, veći deo godine provode u malim grupama raštrkanim na velikom prostoru. Ali, pre nego znak niske produktivnosti i siromaštva, u ovom demografskom obrazcu treba videti cenu dobrog života.

Lovci i sakupljači uspevaju da iz svih slabosti svog načina života izvuku prednost. Periodične seobe, kao i ograničavanje imetka i populacije su imperativi njihove ekonomske prakse, ali i njihov kreativni odgovor na problem adaptacije. To su nužnosti iz kojih i nastaju vrline. Upravo u tim okvirima blagostanje postaje moguće. Pokretljivost i umerenost usklađuju lovčeve ciljeve sa njegovim tehničkim mogućnostima. Tako jedan nerazvijeni oblik proizvodnje može da se pokaže kao veoma efikasan. Njihov život nije tako težak kao što izgleda kada se posmatra sa strane. U nekim aspektima ekonomija je odraz nepovoljne ekologije, ali ovim ljudima ipak uspeva da je preokrenu u svoju korist.

Izveštaji o modernim lovcima i sakupljačima, posebno onima iz marginalnih oblasti, govore da prosečan radni dan odraslog člana grupe, na svim poslovima vezanim za obezbeđivanje hrane, traje 3-5 sati. Lovci priznaju samo "uštedeno radno vreme", za razliku od modernih industrijskih radnika (i to onih organizovanih u sindikate), koji bi se sigurno menjali sa njima za radnu nedelju od 21-35 sati. Jedno interesantno poređenje nedavno je izvršeno i među neolitskim farmerima. Na primer, prosečna radna godina odraslog Hanunu urođenika sa Filipina, muškarca ili žene, koji se bave uzgojem na šumskim krčevinama, iznosi 1.200 sati (Conklin 1957:151), ili – 3h 20' dnevno. Tu međutim nije računato sakupljanje hrane, briga oko stoke, kuvanje i druge svakodnevne radne aktivnosti.

Komparativni podaci postoje i za druge neolitske uzgajivače širom sveta. Zaključci su prilično suzdržani kada se formulišu negativno: lovci i sakupljači ne moraju da rade duže od primitivnih uzgajivača, da bi sebi obezbedili dovoljno hrane. Prebacujući se iz etnografske u istorijsku sferu, o neolitskim ljudima moglo bi se reći isto što je i Džon Stjuart Mil rekao o sredstvima za uštedu ljudskog rada: nijedan od tih izuma nije do sada uštedeo ljudima ni minut slobodnog vremena. Neolitski ljudi nisu osetili nikakav poseban napredak u odnosu na paleolitske u pogledu obima rada; pre će biti da su sa razvojem poljoprivrede morali da rade još napornije.

Isto važi i za uvreženo mišljenje da borba za goli opstanak ne ostavlja lovcima i sakupljačima dovoljno slobodnog vremena. Ovo je uobičajeno objašnjenje za njihov nizak evolucionarni status, dok se o slobodnom vremenu neolitskih ljudi govori kao o njihovom velikom dostignuću. Međutim, ovu tradicionalnu formulu treba preokrenuti: prosečan obim rada uvećava se sa razvojem kulture, dok se obim slobodnog vremena smanjuje. Za bazični rad lovaca je karakteristično da je isprekidan, dok moderni lovci pokazuju sklonost da veliki deo slobodnog vremena provedu spavajući tokom dana. U tropskim oblastima, gde danas živi većina preostalih lovaca, sakupljanje biljaka je mnogo pouzdaniji izvor hrane od lova. Samim tim, rad žena koje se bave sakupljanjem je redovniji i obezbeđuje najveći deo hrane, tako da je posao kojim bi trebalo da se bave muškarci često već obavljen. Njihov rad je izrazito sporadičan, "po potrebi", koja se često ne može tačno predvideti. I zato, ako tim ljudima nedostaje slobodno vreme, onda je to u

prosvetiteljskom, a ne u bukvalnom smislu. Njihovu zaostalost Konkorde je tumačio time što svoje slobodno vreme ne koriste za "udubljanje u misli i obogaćivanje svog duha pronalazanjem novih kombinacija ideja", primećujući, ovog puta ispravno, da je njihova ekonomija "neprestano smenjivanje krajnje intenzivne aktivnosti i potpune dokolice". Jasno, problem je u tome što lovac svoje slobodno vreme nije koristio na način jednog prosvetiteljskog, aristokratskog filozofa.

Lovci i sakupljači veoma odlučno brane svoje viđenje ekonomije, bez obzira na povremene teškoće. Ponekad izgleda da dospevaju u teškoće baš zbog te svoje odlučnosti. Možda ih upravo njihovo samopouzdanje ponekad i čini tako rasipnim, što može da dovede do ljudskih gubitaka pri prvoj neočekivanoj nevolji. Ipak, to što ovde govorim u prilog njihovom blagostanju ne znači da osporavam činjenicu da se neki lovci ponekad suočavaju sa stvarnim teškoćama. Za neke od njih "skoro je nezamislivo" da čovek umre od gladi ili da ostane bez hrane duže od dan ili dva. (Woodburn 1968:52) S druge strane, neki drugi, posebno oni najizolovaniji lovci, raštrkani u malim grupama u ekstremno nepovoljnim prirodnim uslovima, ponekad bivaju blokirani, tako da ne mogu da dođu do divljači. Ali, ovakve teške oskudice najčešće pogađaju samo neke izolovane porodice, a retko kada društvo u celini. (cf. Gusinde 1961:306-7)

Priznajući ovu njihovu ranjivost i imajući u vidu položaj modernih lovaca iz prirodno najsiromašnijih oblasti, ipak tvrdim da bi bilo teško dokazati da je oskudica glavna karakteristika života lovaca-sakupljača. Louvi se pita:

"Ali, šta je tek sa stočarima čija stada periodično bivaju pokošena nekom bolešću – kao što je to tokom XIX veka bio slučaj sa nekim grupama Laponaca, koji su zbog toga morali da se vrate ribolovu? Šta je sa primitivnim seljacima koji su krčili i obrađivali zemljište, sasvim ga iscrpljujući, a onda prelazili na drugo mesto i koje je svaka suša mogla da osudi na gladovanje? Zar su oni imali veću kontrolu nad prirodnim nedaćama od lovaca-sakupljača?" (1938:286)

Najzad, šta je sa svetom danas? Između jedne trećine i jedne polovine čovečanstva svake večeri odlazi u postelju gladna. U kamenom dobu taj deo je morao biti mnogo manji. Živimo u vreme neviđene gladi. *Danas, u vreme najveće tehnološke moći, mi imamo glad kao instituciju.* Preokrenimo zato još jednu klasičnu formulu: sa razvojem kulture glad se uvećava, kako u relativnom tako i u apsolutnom iznosu.

To je paradoks na koji ovde želim da ukažem.

Okolnosti utiču da lovci i sakupljači imaju objektivno nizak životni standard. Ali, ako imamo u vidu njihove ciljeve i njima prilagođena sredstva za proizvodnju, jasno je da oni sve svoje životne potrebe zadovoljavaju sa lakoćom.

Razvoj ekonomije obeležavaju dve kontradiktorne tendencije: jedna koja obogaćuje, druga koja osiromašuje; jedna koja je u odnosu na prirodu na stalnom dobitku, druga koja sa ljudskog stanovišta donosi gubitke. Progresivni aspekt je, naravno, tehnološki, slavljen zbog mnogo čega: zbog stalnog uvećavanja količine roba i usluga, veće akumulacije energije potrebne za razvoj kulture, podele rada, veće slobode u odnosu na prirodna ograničenja. Ovo poslednje je posebno važno za razumevanje najranijeg stadijuma tehnološkog razvoja. Poljoprivreda nije samo podigla društvo iznad razine proste raspodele prirodnih izvora hrane, već je omogućila neolitskim zajednicama prelazak na više oblike društvene organizacije, gde izostaju prirodni izvori hrane: dovoljno hrane moglo je da bude obezbeđeno čak i kada ne bi bilo nikakvih prinosa. To je vodilo ka sve većoj stabilizaciji društva i njegovom materijalnom povećanju. Kultura je nastavila da niže trijumfe, u nekoj vrsti stalnog sukoba sa osnovnim

biološkim zakonima, sve dok nije dokazala da može da podrži ljudski život čak i u svemiru – u prirodnim uslovima gde nema ni gravitacije, ni kiseonika.

Za to vreme, po azijskim pijacama ljudi umiru od gladi. Reč je o istovremenom razvoju određenih društvenih struktura i tehnologije, po dinamici sličnoj onoj iz priče o putu na kojem posle svakog koraka napred, slede dva koraka nazad. Strukture koje su se razvijale bile su u isto vreme političke i ekonomske, usmerene na vlast i posedovanje. One su se prvo razvile unutar društava, a zatim između njih. Nema sumnje da je razvoj tih društvenih struktura bio neophodan uslov za razvoj tehnologije, ali unutar zajednice to je vodilo stvaranju odnosa nejednakosti na planu distribucije i načina života.

Najprimitivniji ljudi na svetu imaju malo stvari, ali oni nisu siromašni. Siromaštvo ne znači mali posed; to nije čak ni odnos između ciljeva i sredstava; to je, iznad svega, odnos između ljudi. *Siromaštvo je društveni status i kao takvo plod civilizacije.* Ono je raslo zajedno sa civilizacijom, u isto vreme kao kriterijum za razlikovanje društvenih klasa i kao odnos zavisnosti – koji je neolitske seljake činio mnogo osetljivijim na prirodne katastrofe nego što je to bio bilo koji kamp Eskima sa Aljaske.

Sva prethodna izlaganja zasnivaju se na slobodnom čitanju podataka o lovcima i sakupljačima, kao jedne evolucione osnove. Ali, tu slobodu ne treba koristiti olako. Da li su marginalni lovci poput Bušmana iz pustinje Kalahari reprezentativniji predstavnici paleolitskog načina života nego, recimo, Indijanci iz Kalifornije ili oni sa severozapadne obale? Moguće je da nisu. Moguće je da Bušmani nisu čak ni reprezentativni predstavnici marginalnih lovaca. Najveći broj preostalih lovaca-sakupljača vodi čudno rasejan i lenj život. Ali, neki su sasvim drugačiji. Evo kakav su utisak ostavili Murngin urođenici:

“Prvi što strancu pada u oči kada dođe među ove urođenike iz istočnog dela Arhemove Zemlje je njihova marljivost. Posmatrač mora ostati zadivljen kada vidi da među njima, sa izuzetkom sasvim male dece, nema dokonih ljudi.” (Thomson 1949a:33-34)

Ništa ne ukazuje na to da je položaj ovih ljudi posebno težak. (cf. Thomson 1949b) Pravi razlog njihove neuobičajene marljivosti leži u nečemu sasvim drugom: u njihovom “razvijenom i uzbudljivom ceremonijalnom životu” – u ciklusu ritualne razmene, koja donosi prestiž zanatlijama i trgovcima. (Thomson 1949a:26, 28 34ff, 87) Ali, većina lovaca nema takve ambicije. Njihova svakodnevnica je relativno bezbojna, a jedina ambicija im je da na miru vare ono što su pojeli sa guštom. Kulturna orijentacija nije ni dionizijska ni apolonska, već “gastronomska”, kako je to za Šošoni Indijance rekao Džuijan Stjuard. Ili možda bahanaljska: “Jelo je za Divljake isto što i piće za evropske pijandure, koji bi se rado udavili u buretu vina, kao i Divljaci u kazanu punom mesa; jedni stalno pričaju o piću, ovi drugi samo o hrani.” (LeJeune 1616; 1897:249)

Izgleda kao da je superstruktura ovih društava erodirala, ostavljajući na vrhu samo stenu golog preživljavanja. A pošto su svoje osnovne potrebe zadovoljavali prilično lako, ljudima je ostajalo puno vremena za priču i lenčarenje. Zato ovde ukazujem na mogućnost da etnografija lovaca i sakupljača u velikoj meri predstavlja izveštaj o oštećenim kulturama. Osetljivi ciklusi obreda i razmene mogli su da nestanu bez traga već u prvim danima kolonizacije, kada su odnosi između grupa posredovani ovim običajima bili uništeni ili ozbiljno narušeni. Ako je tako, onda bi “originalno” društvo blagostanja trebalo preispitati i u pogledu njegove originalnosti, kao i sve dosadašnje evolucione šeme.

Ipak, i ovo malo sačuvane istorije lovaca dovoljno je da bismo utvrdili sledeće: "pitanje ekonomije" bilo je uspešno rešeno paleolitskim sredstvima. Ali, samo do trenutka kada je kultura, stremeći svom vrhuncu, podigla oltar Nedostižnom: svojim neograničenim potrebama.

1972.

REFERENCE

- Basedow, Herbert, 1925. *The Australian Aboriginal*. Adelaide, Australia: Preece
- Biard, Le Pere Pierre, 1987. "Relation of New France, of Its Lands, Nature of the Country, and of Its Inhabitants...", in R. G. Thwaites (ed.), *The Jesuit Relations and Allied Documents*, Vol. 3. Cleveland: Burrows (First French edition 1616).
- Boas, Frantz, 1940. *Race, Language and Culture*. New York: Free Press
- Bonwick, James, 1870. *Daily Life and Origin of the Tasmanians*. London: Low and Merston
- Boukharine, N., 1967. *La Theorie du materialism historique*. Paris: Editions Anthropos (First Russian edition, 1921)
- Braidwood, Robert J., 1952. *The Near East and the Foundations of Civilization*. Eugene: Oregon State System of Higher Education.
- Braidwood, Robert J., 1957. *Prehistoric Men*, 3rd ed. Chicago Natural Museum Popular Series, Anthropology, No. 37.
- Braidwood, Robert J., and Gordon R. Wiley (eds.), 1962. *Courses Toward Urban Life*. Chicago: Aldine.
- Clark, Colin, and Margaret Haswell, 1964. *The Economics of Subsistence Agriculture*. London: Macmillan.
- Clark, Graham, 1953. *From Savagery to Civilization*. New York: Schuman
- Codere, Helen, .1968. "Money Exchange Systems and a Theory of Money". *Man* (n.s.) 3:557-77
- Conklin, Harold C., 1957. *Hanunno Agriculture*. Rome: Food and Agriculture Organization of United Nations.
- Curr, E. M., 1965. *Recollection of Squatting in Victoria, Then Called the Port Phillip District, from 1841-1851*. (First edition, 1883) Melbourne: At the University Press.
- Dalton, George, 1961. "Economic Theory and Primitive Society", *American Anthropologist* 63:1-25
- Eyre, Edward John, 1845. *Journals of Expeditions of Discovery into Central Australia, and Overland from Adelaide to King George's Sound, in the Years 1940-41*. 2 Vols. London: Boone.
- Gorz, Andre, 1967. *Le socialisme difficile*. Paris: Seuil.
- Grey, Sir George, 1841. *Journal of Two Expeditions of Discovery in North-West and Western Australia, During the Years 1837, 38 and 39*. 2 Vols. London: Boone.
- Gusinde, Martin, 1961. *The Yamana*. 5 Vols. New Haven, Conn.: Human Relations Area files (German edition, 1931)
- Harris, Marvin, 1968. *The Rise of Anthropological Theory*. New York: Thomas Y. Crowell.
- Haury, Emil W., 1962. "The Greater American Southwest", in J. Braidwood and G. R. Wiley (eds.), *Courses Toward Urban Life*. Chicago: Aldine.
- Herskovits, Melville J., 1952. *Economic Anthropology*. New York: Knopf.
- Hiatt, L., 1965. *Kinship and Conflict*. Canberra: Australian National University.

- Hodgkinson, Clement, 1845. *Australian from Port Macquarie to Moreton Bay, with Descriptions of the Natives*. London: Boone.
- Hoebel, E. Adamson, 1958. *Man in the Primitive World*. 2nd ed. New York: McGraw-Hill.
- Lafargue, Paul, 1911. *The Right to be Lazy*. Chicago: Kerr (First French edition, 1883).
- Lee, Richard, 1968. "What Hunters Do for a Living, or How to make Out on Scarce Resources", in R. Lee and I. DeVore (eds.), *Man the Hunter*, Chicago: Aldine.
- Lee, Richard, 1969. "!"Kung Bushman Subsistence: An Input-Output Analysis", in A. Vayde (ed.), *Environment and Cultural Behavior*. Garden City, N.Y.: Natural History Press.
- Lee, Richard B., and Irvn DeVore (eds.), 1968. *Man the Hunter*. Chicago: Aldine.
- LeJeune, le Pere Paul, 1897. "Relation of What Occurred in New France in the Year 1634", in R. G. Thwaites (ed.), *The Jesuit Relations and Allied Documents*, Vol. 6. Cleveland: Burrows (First French edition 1635).
- Lothrop, Samuel K., 1928. *The Indians of Tierra del Fuego*. New York: Museum of the American Indian, Heye Foundation.
- Lowie, Roberth H., 1938. "Subsistence", in F. Boas (ed.), *General Anthropology*. Boston: Heath.
- Lowie, Roberth H., 1946. *An Introduction to Cultural Anthropology*. 2nd ed. New York: Rinehart.
- McArthur, Margaret, 1960. "Food Consumption and Dietary Levels Groups of Aborigines Living on Naturally Occurring Foods", in C. P. Mountford (ed.), *Records of the Australian-American Scientific Expedition to Arnhem Land*, Vol. 2: *Anthropology and Nutrition*. Melbourne: Melbourne University Press.
- McCarthy, Frederick D., and Margaret McArthur, 1960. "The Food Quest and the Time Factor in Aboriginal Economic Life", in C. P. Mountford (ed.), *Records of the Australian-American Scientific Expedition to Arnhem Land*, Vol. 2: *Anthropology and Nutrition*. Melbourne: Melbourne University Press.
- Mandel, Ernest, 1962. *Traite d'économie Marxist*. 2 Vols. Paris: Julliard
- Marshall, Lorna, 1962. "Sharing, Talking, and Giving: Relief of Social Tensions Among !Kung Bushman", *Africa* 31:231-49
- Mathew, John, 1910. *Two Representative Tribes of Queensland*. London: Unwin.
- Mauss, Marcel, 1966. "Essai sur le don: Forme et raison de l'échange dans les sociétés archa•ques", in *Sociologie et anthropologie*. (First published 1923-24 in *L'Annee Sociologique*). Paris: Universitaires de France.
- Meggitt, Mervyn, 1964. "Indigenous Forms of Government Among the Australian Aborigines", *Bijdragen tot de Tall-, Lan-, en Volkenkunde* 120:163-80
- Needham, Rodney, 1954. "Siriono and Penan: A Test of Some Hypotheses", *Southwestern Journal of Anthropology*, 10:225-32
- Polany, Karl, 1947. "Our Obsolete Market Economy", *Commentary* 3:109-17
- Polany, Karl, 1957. "The Economy as Instituted Proces", in K. Polany, C. Arensberg and H. Pearson (eds.), *Trade and Market in the Early Empires*. Glenocoe: Free Press.
- Polany, Karl, 1959. "Anthropology and Economic Theory", in M. Fried (ed.), *Readings in Anthropology*. Vol. 2, New York: Crowell.
- Quimby, George I., 1962. "A Year with a Chippewa Family, 1763-1764", *Ethnohistory* 9:217-39.
- Radcliffe-Brown, A. R., 1948. *The Andaman Islanders*, Glencoe: Free Press (First edition 1922)
- Redfield, Robert, 1953. *The Primitive World and its Transformation*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

- Service, Elman R., 1962. *Primitive Social Organization*. New York: Random House
- Service, Elman R., 1963. *Profiles in Ethnology*. New York: Harper & Row.
- Sharp, Lauriston, 1934-35. "Ritual Life and Economics of the Yir-Yiront of Cape York Peninsula", *Oceania* 5:19-42
- Sharp, Lauriston, 1958. "People Without Politics", in V. F. Ray (ed.), *Systems of Political Control and Bureaucracy in Human Societies*. American Ethnological Society. Seattle: University of Washington Press.
- Smyth, R. Brough, 1878. *The Aborigines of Victoria*. 2 Vols. Melbourne: Government Printer.
- Spencer, Baldwin and F. J. Gillen. 1899. *The Native Tribes of Central Australia*. London: Macmillan.
- Spencer, Robert F., 1959. *The North Alaskan Eskimo: A Study of Ecology and Society*. Smithsonian Institution Bureau of American Ethnology Bulletin 171. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office.
- Stewart, Julian, 1938. *Basin-Plateau Aboriginal Sociopolitical Groups*. Smithsonian Institution Bureau of American Ethnology Bulletin 120. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office.
- Steward, Julian H., and Louis C. Faron. 1959. *Native Peoples of South America*. New York: McGraw-Hill.
- Thomson, Donald F., 1949a. *Economic Structure and the Ceremonial Exchange Cycle in Arnhem Land*. Melbourne: Macmillan.
- Thomson, Donald F., 1949b. "Arnhem Land: Explorations Among an Unknown People", *The Geographical Journal* 113: 1-8; 114-54-67.
- Turnbull, Colin, 1965. *Wayward Servants*. Garden City, N.Y.: Natural History Press.
- van der Post, Laurens, 1958. *The Lost World of the Kalahari*. New York: Morrow.
- Warner, W. Loyd, 1964. *A Black Civilization*. (Harper "Torchbook" from the edition of 1958; first edition 1937). New York: Harper & Row.
- White, Leslie A., 1949. *The Science of Culture*. New York: Farrar, Strauss
- White, Leslie A., 1959. *The Evolution of Culture*. New York: McGraw-Hill.
- Woodburn, James (Director), 1966. "The Hadza" film available from anthropological director, Department of Anthropology, London School of Economics.
- Woodburn, James, 1968. "An Introduction to Hadza Ecology", in R. Lee and I. DeVore (eds.), *Man the Hunter*, Chicago: Aldine.
- Worsley, Peter M., 1961. "The Utilization of Food Resources by the Australian Aboriginal Tribe", *Acta Ethnographica* 10:153-90.

Pjer Klast: iz predgovora za prvo francusko izdanje *Stone Age Economics* (1976)

Maršal Salins, poznati američki profesor, stekao je veliku reputaciju proučavajući melanezijska društva. Ali, njegov naučni rad ne ograničava se samo na etnografiju određene kulturne oblasti. Iskoračući iz okvira etnografskog poentilizma, Salins započinje sistematsko proučavanje jedne društvene dimenzije koju su etnolozi dugo ignorisali. On pristupa polju ekonomije na radikalno nov način i postavlja suštinsko pitanje: šta je sa ekonomijom primitivnih društava? Kao što ćemo videti, reč je o veoma provokativnom pitanju.

Salins nije prvi koji je postavio to pitanje. Zašto se onda vraćati na nešto što je odavno rešeno? Sledeći Salinsov metod, brzo ćemo videti da ovo pitanje ne samo da nikada nije dobilo odgovor koji zaslužuje, nego i da su se brojni autori na njega osvrtni s neverovatnom ležernošću, a najčešće ga jednostavno podvrgavali uobičajenoj praksi iskrivljavanja prikupljenih etnografskih činjenica. Ovde se ne sučavamo samo s problemom pogrešnog tumačenja, do čega u naučnim istraživanjima uvek može da dođe već s pokušajem prilagođavanja stvarnosti primitivnih društava prethodno uvrženim – i kao što ćemo videti, veoma žilavim – shvatanjima društva i istorije. Mnogi predstavnici ekonomske antropologije, blago rečeno, nisu uvek znali kako da razdvoje obavezu objektivnosti, koju zahteva istraživanje činjenica, od brige za očuvanjem svojih filozofskih i političkih ubeđenja. Kada se analiza, svesno ili nesvesno, podredi takvim imperativima, ovom ili onom prethodno fiksiranom viđenju društva, iako strogost naučnog postupka nalaže upravo suprotno, brzo zalazimo u oblast mistifikacije stvarnosti.

Salinsov rad je posvećen osporavanju ovakvog postupka. To ne znači da je u tom poslu raspolagao etnografskom građom bogatijom od one kojom su raspolagali njegovi prethodnici: iako i sam terenski istraživač, on nam ne nudi neke nove, zapanjujuće činjenice koje bi trebalo da nas navedu da preispitamo sva tradicionalna shvatanja o ekonomiji primitivnih društava. On se, sa izvanrednom doslednošću, zadovoljio time da pronade istinu na osnovu odavno sakupljenih i poznatih činjenica. Izabrao je da direktno ispita raspoloživi materijal, nemilosrdno odbacujući sve uvrežene ideje o njemu. To znači da je zadatak koji je Salins dodelio sebi mogao da obavi i neko drugi, mnogo ranije: dosije je već bio tu, dostupan i kompletan. Ali, Salins je prvi koji ga je otvorio i zato u njemu treba da gledamo pionira.

(...)

Iz njegove analize sledi da primitivna ekonomija ne samo da nije ekonomija siromašnog društva, već da je primitivno društvo zapravo prvo društvo blagostanja. Provokativna izjava, sposobna da uzdrma sve temelje na kojima počiva nauka pseudoantropologa, ali tačna: ako proizvodna mašina primitivnog društva u relativno kratkom periodu niskointenzivne aktivnosti uspeva da zadovolji sve materijalne potrebe ljudi, ostajući daleko ispod svojih objektivnih proizvodnih mogućnosti, to znači da bi ona, ako želi, mogla lako da radi duže i brže, i tako proizvede višak i formira zalihe. Samim tim, ako primitivno društvo to može, a ipak ne čini, onda je to zato što to ne želi. Kada sakupe dovoljno hrane i potrepština Australijanci i Bušmani

prestaju sa lovom i sakupljanjem. Zašto bi se zamarali stvaranjem zaliha preko onoga što su u stanju da potroše? Zašto bi nomadi sebi otežavali život prenoseći sa jednog mesta na drugo velike zalihe, kada se zalihe, kako to kaže Salins, nalaze svuda oko njih, u samoj prirodi?

Divljaci nisu tako ljudi kao formalistički ekonomisti, koji samo zato što među njima ne uspevaju da pronađu mozak nekog industrijskog ili trgovačkog menadžera, potpuno opsednutog stalnim povećanjem proizvodnje i obrta zarad sticanja što većeg profita, uporno ponavljaju gluposti o navodnoj inferiornosti primitivne ekonomije.

Sahlinsova najveća vrlina je u tome što mirno i temeljno demaskira ovu 'filozofiju' koja u modernom kapitalisti vidi ideal i meru svih stvari. A opet, da li je potreban ikakav napor da bi se shvatilo da primitivni čovek nije preduzetnik prosto zato što ga to ne zanima? Da ne čini ništa u cilju 'optimalizacije' svoje proizvodne aktivnosti, ne zato što ne zna kako da to postigne, već zato što to ne želi!

(...)

Formalistički ekonomisti i marksistički antropolozi imaju sledeću zajedničku crtu: oni su nesposobni da sagledaju čoveka iz primitivnog društva izvan etičkih i konceptualnih okvira izvučenih iz kapitalizma ili iz kritike kapitalizma. Njihovi patetični pokušaji imaju isto polazište i dolaze do istog rezultata: do etnologije bede. Salinsova zasluga je u tome što nam je pomogao da shvatimo svu bedu njihove etnologije.

Objavljeno u *Recherches d'anthropologie politique*, 1980.

Izvor: *Archeology of Violence*, 1994.

Maršal Salins: G17 minus

Pogovor izdavača

“Ono što prosto zapanjuje je kako jedna civilizacija uništava samu sebe samo zato što nije u stanju da u svetlu sasvim novih okolnosti preispita jednu ekonomsku ideologiju.” — James Goldsmith, citat iz London Timesa, od 5. marta 1994. (navedeno u *The Case Against The Global Economy; Introduction, Mechanisms of self-delusion*, str. 14)

“Epoha razvoja je završena. Potragu za mirom i pravednošću moraćemo da odvojimo od sna o Progresu, koji vlada našom imaginacijom još od XIX veka. Pitanje koje treba da postavimo je sledeće: Ako ne progres, šta onda? Koje su to ideje? Koji termini, slike?” — Ivan Illich, *The Shadow that the Future Throws*, 1989.

“Potpuno je sumanuto graditi mir na ekonomiji, koja počiva na sistematičnom negovanju pohlepe i zavisti, istih onih sila koje ljude i dovode u sukob.” — E. F. Schumacher, *Small is beautiful: Peace and Permanence*, 1973.

Maršal Salins (1930): profesor antropologije na Univerzitetu u Čikagu, jedan od najpoznatijih američkih antropologa. Poznat po radovima iz teorije kulture, društvene evolucije, etnografije i istorije polinezijskih naroda. Najviše terenskih istraživanja i objavljenih radova Maršal Salins je posvetio izučavanju istorije i kulture društava sa ostrva Fidži i Havaji. Ipak, svoj čuveni esej, u mnogo čemu prelomni u oblasti ekonomske antropologije, *Prvobitno društvo blagostanja*, napisao je na osnovu podataka koje su sakupili drugi istraživači. Taj esej uvršten je kao uvodni tekst u njegovu i danas aktuelnu knjigu *Stone Age Economics* (1972).

Zajedno sa istraživanjima Lorne Maršal, Ričarda Lija, Irvana deVorea, Džejmsa Vudberna i drugih antropologa iz ove grupe, koji su često najtešnje sarađivali, tekstovi Maršala Salinsa dali su ključan doprinos potpunom izokretanju perspektive u koja su do tada bila smeštana takozvana primitivna društva, posebno kada je reč o njihovoj ekonomiji i stepenu društvene evolucije.*

“Teza o blagostanju”, kako se ponekad naziva ideja vodilja ove neformalne antropološke škole, prvi put je promovisana u Otavi, 1965. godine, na simpozijumu posvećenom plemenskim zajednicama. Već 1966. godine, na konferenciji pod nazivom *Man The Hunter*, održanoj u Čikagu, u organizaciji Ričarda B. Lija i Irvana deVorea, ova teza doživela je punu afirmaciju, podržana od čitavog niza vodećih antropologa i terenskih istraživača tog vremena. Jedan od učesnika bio je i Maršal Salins, koji je tada prvi put, u obliku predavanja, predstavio esej *Prvobitno društvo blagostanja*. Svi radovi sa konferencije objavljeni su 1968. godine u istoimenoj zbirci, koja je ubrzo postala klasik.

O ovom preokretu u antropološkoj misli najčešće se govori kao o konačnom obračunu sa čuvenom Hobsovom ocenom da je život divljaka bio “ružan, surov i kratak”. Da bi se shvatio pravi značaj tog osporavanja, potrebno je da shvati mesto

---

* Ne treba gubiti iz vida paralelan rad istraživača sa drugog krila ovog fronta, među kojima je svakako najznačajniji Klod Levi -Stros (*Tužni Tropi*, 1955; *Divlja Misao*, 1962, itd.) Osim toga, mnogi istraživači i antropolozi oduvek su pokazivali izražen osećaj za autonomiju primitivnih društava, tako da je unutar same discipline ova revizija zapravo bila stalno prisutno “drugačije viđenje”.

koje Hobs, kao ime jedne predrasude, a ne kao ličnost, zauzima u vladajućoj ideologiji našeg sveta. A ono je i dalje neprikosnoveno.* Ubedljivo osporen, *Hobs* i danas vlada umovima obrazovanih ljudi, podržan čitavim propagandnim i obrazovnim potencijalom modernog Levijatana. Revizija čitave dotadašnje antropološke misli nije značila i adekvatnu reviziju školskih udžbenika, a još manje reviziju samih osnova naše civilizacije. Mehanička, predatorska, antropocentrična, ekspanzionistička slika sveta odoleva svim protivdokazima. Budući politički podobna, ona ne mora ni da odgovara na nezgodna pitanja.

Iznošenje teze, snažno podržane obiljem dokaza, da je život u primitivnim društvima "u neku ruku, mnogo više predodređen za blagostanje" nego što je to slučaj s našim društvom opsednutim oskudicom, proizvodnjom i potrošnjom, s pravom je označeno kao revolucionarni događaj. Ipak, ovaj veliki korak za antropologiju doneo je ostatku čovečanstva sasvim mali ili nikakav pomak; čak je i u antropološkim krugovima usledila reakcija, s poznatim i lako predvidljivim optužbama za "romantiziranje divljaka" ili uz besmislena upozorenja kako se "ne možemo vratiti nazad u pećine". Ista nategnuta kontraverza prenela se i u radikalne, pre svega anarhističke krugove, gde su radovi ovih antropologa imali najveći odjek. Usred te debate pojavio se i Bob Blek, koji je, skoro usput, u tekstu *Technophilia: An Infantile Disorder*, možda najbolje obrazložio značaj ovih istraživanja (naravno, ne i sve drugo što ih čini značajnim i uzbudljivim):

"Značaj anarhokomunističkih zajednica lovaca-sakupljača (naime, ako ćemo da budemo precizni, oni su bili upravo to) nije samo u njihovom uspešnom prilagođavanju, budući da se ta iskustva ne mogu generalizovati. Njihov primer pokazuje da je život nekada bio, i da bi mogao biti, *radikalno drugačiji*. Nije reč o tome da se njihov način života ponovo aktuelizuje (iako bi to u nekim slučajevima bilo poželjno) već da se shvati sledeće: ako je takav način života, do te mere suprotan našem, bio moguć i trajao skoro milion godina, onda su možda i *drugi načini života krajnje suprotni našem* takođe mogući." (Green Anarchist #42/ 1996)

(Videćemo da slično, otrežnjujuće zapažanje iznosi i antropolog Ričard B. Li)

U svojoj narednoj knjizi, *Stone Age Economics* (1972), Maršal Salins je nastavio u istom pravcu, ali ovog puta na osnovu sopstvenih istraživanja i u drugačijem ambijentu, uglavnom unutar polinezijskog kulturnog basena. Iako se ovde srećemo sa tipičnim neolitskim društvima (poljoprivreda, pripitomljavanje životinja, izraženija specijalizacija i društvena stratifikacija), njihova ekonomija opet ni u čemu ne nagoveštava naš, kapitalistički model "slobodnog tržišta". Reč je o razvijenim, vrlo složenim aranžmanima, u kojima se nikako ne mogu videti klice nekakvih budućih, "viših" oblika ekonomske organizacije, već samo potpuno autonomna rešenja. Poruka je opet ista: sve ne samo da može drugačije, nego je oduvek i svuda bilo i jeste drugačije. Ali, ako se vratimo na naš esej, najšokantnija poruka za naše ekonomiste ipak stiže od njihovih paleolitskih kolega. Nakon razmatranja podataka o australijskim Aboridžinima, Salins primećuje:

"To vodi ka još jednom, sa našeg uvreženog stanovišta nezamislivom zaključku: umesto da do krajnjih granica naprežu svoje proizvodne i prirodne resurse,

---

* Čak se Luis Mamford, jedan od najžešćih kritičara Megamašine i predrasude zvane *Hobs*, uporno držao evolucionističke teorije i predstave o "škrtom, poluizgladnelom životu lovaca i sakupljača..." (*Grad u istoriji*)

Australijanci izgleda radije žive ispod svojih objektivnih ekonomskih mogućnosti.” (Salins, str. 19)

U našem modelu, zadržavanje “ispod objektivnih ekonomskih mogućnosti” znači samo jedno: sigurnu propast. Da bi uopšte funkcionisao, naš ekonomski model, od pojedinaca, preko najskromnijih preduzeća, do megakorporacija i čitavih sektora, mora stalno da se napinje preko granica svojih mogućnosti, ali i preko granica mogućnosti ukupnog biosistema. To je ono što naš ekonomski sistem čini najdestruktivnijim postojećim podsystemom, ali u krajnjoj liniji (i sve bližoj perspektivi) i autodestruktivnim: on uništava sopstvene pretpostavke, u kojima vidi samo “resurs” za ostvarenje svojih ciljeva (ili možda samo jednog: našeg sna o komforu). U prirodi ne postoji ništa slično: ništa u prirodi ne funkcioniše tako što stalno napreže sve svoje mogućnosti. To je neracionalno i neodrživo. Svaki organizam i svaki ekološki podsystem gleda da se ne napreže, da štedi sebe, da ekonomiče svojim resursima. Sve u prirodi zabušava; samo čovek radi punom parom. Ali, kao što vidimo, ne bilo kakav čovek i ne svuda. Šta više, za takvo ponašanje nalazimo samo jedan primer: nas same i naš ekonomski model. Od svih postojećih, samo jedan takav.

Iako je jasno da pred sobom nema nikakvu perspektivu, naš svet uporno grabi napred. Sa svakim njegovim novim “uspehom” samo smo bliže toj provaliji. Prilično težak paradoks, ali izgleda nedovoljno težak da bi pokolebao pristalice tako shvaćenog progresa. Predlog da treba razmišljati u terminima smanjivanja, usporavanja i postepenog gašenja mašine, uz preusmeravanje ka potpuno drugačije definisanim ciljevima i standardima, ka jednoj drugačijoj ideji života, verovatno je najveća jeres našeg doba. G17(-) umesto G17(+): nezamislivo.

Sve postaje nešto jasnije kada postavimo sledeće pitanje: čemu uopšte služi ovaj sistem? Koji su njegovi ciljevi? Neko naše dobro? Ili nešto drugo? Biće da je nešto sasvim drugo. Možda najveća iluzija koju imamo o našoj ekonomiji je da ona služi zadovoljavanju ljudskih potreba.* Da je tako, s obzirom na intenzitet i obim proizvodnje, te potrebe bi odavno bile zadovoljene. Nešto očigledno zapinje kod distribucije, ali, što je mnogo važnije, i kod samog pojma “potrebe”. Naša ekonomija služi svemu samo ne zadovoljavanju ljudskih potreba, osim potreba koje sama proizvodi. Njeni ciljevi su uvek isti: profit, moć, društvena kontrola. Gore izneti predlog (G17-) je apsolutno neprihvatljiv zato što bi to značilo odricanje od moći koju ovakav sistem garantuje. Osim toga, taj predlog je neprihvatljiv i za većinu korisnika sistema, nas same, njegove ovisnike, bez obzira na svu patnju i pustoš koju izaziva u našim životima. Hram se možda ruši, ali mi ostajemo uporni u služenju tom božanstvu koje nad nama, izgleda, ima svu moć: “svojim neograničenim potrebama”, kako to na kraju ovog eseja kaže Salins.

Na društvenom planu, neminovna posledica ovako definisanih ciljeva, istih u svakom masivnom, na moć usmerenom industrijskom sistemu (kapitalizam, socijalizam, svejedno) jesu nejednakost, stalno generisano osećanje oskudice i stalna borba za opstanak, za doseganjem što većeg stepena akumulacije i potrošnje – s čime naš svet, tako ludo i tragično, izjednačuje život. Oni koji nemaju takve ambicije, takođe nemaju kud:

---

* Prava orvelovska dvomisao: znamo da nije tako, ali to uvek kažemo, ubeđeni da je tako.

“Tržišno-industrijski sistem institucionalizuje oskudicu na način i u razmerama neuporedivim sa bilo čime što je ikada postojalo. Kada su proizvodnja i distribucija uređene kroz sistem cena, sva domaćinstva zavise od svoje zarade i potrošnje, a stalni nedostatak materijalnih sredstava postaje izričita, izračunljiva polazna tačka svake ekonomske aktivnosti.” (Salins, str. 12) Tu smo, u mašini, svi do jednog, bez izuzetka.

Tako usmerenoj i uvek gladnoj mašini ništa ne može da odoli. Ona je svakako superiorna. Ali, “superirorno iracionalna”, kako to sjajno dodaje Luis Mamford.

Iako danas mnogi uviđaju o kakvom je paradoksu reč, dileme su ogromne, toliko velike da samo dodatno blokiraju svaki smisleni odgovor i akciju. Na samom kraju uvoda u *Stone Age Economics*, meditirajući nad sudbinom kapitalističke ekonomije, očigledno uveren da su i ona i društvo koje na njoj počiva osuđeni na propast, Maršal Salins je ipak zastao pred ovom dilemom:

“Možda nam ne preostaje ništa drugo nego da nastavimo da okopavamo svoje bašte, gledajući da li će nam naši bogovi poslati kišu ili će se, kako to veruju neka plemena sa Nove Gvineje, samo popišati na nas.” (Introduction p. xiv)

Ako je tako, onda je sve još uvek dobro. Po ovom idiličnom scenariju, naša arogancija i ludost će dobiti još jednu ćušku, ali život će se nastaviti, a sledeća generacija će moći da računa na neku budućnost. Možda će njima biti očigledno sve ono oko čega mi se danas lomimo ili što jedva uspevamo da artikulišemo.

Ali, izgleda da je ovaj fatalizam postao lukzus koji sebi više ne možemo da dopustimo. Sve je dovedeno u pitanje. Zato su neki rešili da ne čekaju, jer već sada vide kuda nas vodi to što “sve ide, kako već ide...”

I sve ovo na osnovu posmatranja “najubogijih” stvorenja koja danas lutaju po obodima našeg sveta; i koja ne odustaju od toga, uprkos svim pritiscima i dobrim ponudama. Ono čemu mi posvećujemo skoro svaki trenutak svog budnog života, bez čega ne možemo da zamislimo život, njima ne znači ništa. Zato sam ovaj esej pročitao nekoliko puta.

Isto važi i za uvod Džona Goudija, koji je ovde objavljen kao jednako važan tekst (odlomak iz predgovora za zbirku *Limited Wants, Unlimited Means*). Uvek je zanimljivo čuti šta imaju da kažu malo drugačije obavešteni ekonomisti.

A. G.

Maršal Salins: Bibliografija

Tribesmen (1967)

Stone Age Economics (1972)

Culture and Practical Reason (1976)

Use and Abuse of Biology: An Anthropological Critique of Sociobiology (1976)

Historical Metaphors and Mythical Realities: Structure in the Early History of the Sandwich Island Kingdom (1981)

Islands of History (1985)

Social Stratification in Polynesia (1988)

Anahulu: The Anthropology of History in the Kingdom of Hawaii (1992)

Waiting for Foucault (1993)

How "Natives" Think: About Captain Cook, For Example (1995)

Culture in Practice: Collected Essays (2000)

Essays in Economic Anthropology: Dedicated to the Memory of Karl Polanyi: Marshall David Sahlins, Paul Bohannan, June Helm (1985)

Evolution and Culture: Marshall D. Sahlins (Editor), Elman R. Service (Editor) (1994)

Dodatak uz bibliografiju

Kratko predstavlanje dve značajne zbirke tekstova posvećene lovačko-sakupljačkim društvima

Limited Wants, Unlimited Means: A Reader on Hunter-Gatherer Economics and the Environment

Edited by John Gowdy

Island Press, Washington D.C./ Covelo, California, 1997.

ISBN: 1-55963-555-X (paper)

342 pg.

“Ove stranice su opasne, isto koliko i fascinantne: opasne, pre svega u odnosu na premise na kojima počiva čitava naša ekonomska misao. Samo još jedan razlog koji preporučuje ovu zbirku, koja će čitaoca poštediti skupog putovanja oko sveta, tako što će ga povesti u jednu od najvećih intelektualnih avantura”. — Robert Heilbroner, New School for Social Research

“Ova knjiga omogućava pristup mnogim prelomnim radovima iz oblasti antropologije, sociologije i ekonomije održivih, neagrikulturnih društava. Reč je o vrlo ubedljivim tekstovima koji će sigurno navesti mnoge da potpuno preispitaju svoje viđenje rada, slobodnog vremena, blagostanja, obilja, oskudice i pravednosti, ali i svoje shvatanje takozvanih ‘primitivnih’ i ‘naprednih’ naroda. Obavezno štivo za sve kojima je stalo do održivog načina života.” — Robert Constanza, Institute for Ecological Economics, University of Maryland

Contents

Foreword by Richard Lee

A Note from the Editor

Introduction: Back to the Future and Foreward to the Past

One: Original Affluent Society

The Original Affluent Society: Marshall Sahlins

What Hunters Do for a Living, or How to make Out on Scarce Resources: Richard B. Lee

Sharing, Talking and Giving: Relief of Social Tensions Among the !Kung: Lorna Marshall

Egalitarian Societies: James Woodburn

Two: The Original Affluent Society: Assessment and Extensions

Beyond “The Original Affluent Society”: A Culturalist Reformulation: Nurit Bird-David

Women’s Status in Egalitarian Society: Implications for Social Evolution: Eleanor Leacock

Art, Science or Politics? The Crisis in Hunter-Gatherer Studies: Richard B. Lee

The Future of Hunter-Gatherer Research: Ernest S. Burch, Jr.

Three: Hunter-Gatherers and Visions of the Future

The Transformation of the Kalahari !Kung: John E. Yellen

So Varied in Detail – So Similar in Outline: Tim Flannery

Future Primitive: John Zerzan

A Post-Historic Primitivism: Paul Shepard

(Index)

The Cambridge Encyclopedia of Hunters and Gatherers

Edited by Richard B. Lee, Richard Daly

Cambridge University Press

Published: 16 December 1999

ISBN: 052157109X

Binding: Hardback

Size: 284 x 228 mm

Pages: 531

Figures: 122 half-tones 16 maps

“Oni što moraju da rade da bi preživeli/ To je njihov problem!” – iz pesme Ju/hoan kamiondžija (Afrika), R. B. Lee, 1993, p. 39

“Nije neophodno da se nomadi predstavljaju kao oličenje vrline, da bi se shvatila radikalna posebnost njihovog načina života. Niti ima smisla insistirati na tezi da su savremeni lovci i sakupljači osnova iz koje su proizašli svi drugi društveni oblici. Dovoljno je reći da samo postojanje malih, mobilnih, relativno ne-eksploatorskih i egalitarnih društava zasnovanih na praksi deljenja, predstavlja krunski dokaz da su čak i u ovo naše vreme nemilosrdnog, globalnog kapitalizma mogući i drugačiji načini života.” (Richard B. Lee, 1998, p. 13)

Opis (iz teksta izdavača Cambridge University Press):

“Studije o preko 50 lovačko-sakupljačkih naroda, čiji su autori vodeći eksperti u ovoj oblasti, otkrivaju nam priču o upornom odolevanju jednog drevnog načina života pred brojnim zamkama modernizacije. Materijal je raspoređen na sedam geografskih oblasti: severna Amerika, južna Amerika, severna Evroazija, južna Azija, jugoistočna Azija, Afrika i Australija, gde je za svaki od ovih regiona u uvodnom delu dat opšti i arheološki pregled.

Tematski deo čine eseji o preistoriji, društvenom životu, odnosu između polova, muzici, umetnosti, ishrani, zdravlju, religiji i drugim konceptima ovih urođenika.

Poslednji deo zbirke bavi se složenom istorijom sudara lovačko-sakupljačkih društava sa kolonijalizmom i Državom, kao i njihovom borbom za dostojanstvo i pravo na sopstveni način života.”

Do sada najambicioznija i najveća zbirka tekstova na ovu temu.

“Još od vremena zbirke *Man The Hunter*, nijednoj knjizi nije tako očigledno bilo suđeno da postane klasik.” — Jonathan Slyk, *Anarchy: A Journal of Desire Armed* #51/ 2001, str. 14-15.

VELIKA SLABOST: cena, 130 USD (!) Ričard B. Li kaže da je, imajući u vidu odličnu prodaju izdanja u tvrdom povezu, izdavaču poručio sledeće: “U redu momci, uzeli ste svoju lovu, sada je vreme za meki povez!” (iz gore navedenog prikaza)

Anarhija i antropologija

Kevin Taker

Species Traitor #3, 2003.

“Moderni pljačkaši grobova iskopali su ostatke tih božanstava i izložili ih u staklenim kavezima rezervisanim za Pozitivne Dokaze. Pljačkaši grobova su iskoristili te kaveze sa kostima da bi iz ljudskog sećanja proterali sve priče drugačije od njihovih. Ali, njihove priče bile su dosadne, za razliku od beskrajnog mnoštva tih drugih priča, jer nisu govorile ni o čemu drugom osim o samim pljačkašima grobova.” — **Fredi Perlman**, *Against His-Story, Against Leviathan*, 1983.

“Prvo idu arheolozi, onda buldožeri.” — **Tereza Kinc**, arheolog, intervju sa Kevinom Takerom, *Species Traitor #3, 2003.*

Po rečima Tereze Kinc, antropologija je (kao opšte polje koje obuhvata biološku/ fizičku antropologiju, kulturnu antropologiju, arheologiju i lingvistiku) oruđe civilizovanih. Radikalni antropolog Stenli Dajmond je pisao: “Civilizacija nastaje kroz osvajanje na strani i porobljavanje kod kuće.” Uloga nauke je bila da opravda i usavrši osvajanje i represiju, što važi i za antropologiju. Ipak, upravo kroz radove antropologa (uz njihovu namernu ili nehotičnu pomoć) stekli smo veće znanje o čoveku-životinji i anarhističkim odnosima u kojima smo živeli tokom 99% našeg postojanja kao vrste. Tako smo se našli u situaciji da se oslanjamo na oruđe civilizatora, u isto vreme nastojeći da uništimo njihov mentalni i fizički sistem u celini.

Pogled stranca: iznutra i sa strane

Prvi antropolozi su radili uglavnom na osnovu izveštaja konkvistadora, misionara i putnika koji su kući donosili vesti o “divljacima” izvan dometa Civilizacije. Osvajači su za “primitivne” imali dve opcije: da ih zbrišu sa lica zemlje ili da ih asimiluju, što je, istorijski posmatrano, imalo slične posledice. Asimilaciju su sprovodili misionari i oni koji su izračunali da im ti ljudi više vrede živi (kao robovi) nego mrtvi, iako je i to teško razlikovati. Misionari su više nastojali da “divljake” civilizuju i stupe s njima u prijateljske odnose privodeći ih istini svog jednog i jedinog Boga.

Istorija je uglavnom bila samoobjašnjavajuća priča o usponu ka Civilizaciji preko stadijuma “divljaštva” i “varvarstva”. Najveći obrt je došao s Francom Boasom, koji se, negde na prelazu iz XIX u XX vek, fokusirao na direktna terenska istraživanja. Boas, nemački imigrant u SAD, bio je svedok brzog i temeljnog pokolja američkih urođenika. Bio je svestan da će svo znanje urođenika nestati zajedno s njima, pa je svoj antropološki rad usmerio na detaljno beleženje nasleđa tog sveta pre nego što ovaj bude uništen.

Boasov rad je naglasio značaj opisivanja i katalogizacije aspekata ljudskih bića. To je pristup svih naučnika. Uprkos dobrim namerama, rad Franca Boasa i njegovih sledbenika ostao je čisto subjektivan. Kada opisujete ono što vidite to teško može da prođe kao “objektivno”. Najviše što može da vam se desi je da “zajašete ogradu”, kako je to govorio nemački filozof Hans Peter Duer, misleći na situaciju osobe koja pokušava da shvati jednu stvarnost i da je prevede u neku drugu stvarnost. Ta osoba

uvek ostaje negde između, obeležena svojom kulturom i samim tim sposobna da druge kulture posmatra samo iz tog ugla. Duer je naglašavao da nema "naučnog metoda" koji makar iz daleka može da postigne ono što obećava. U ovom slučaju, reč je o antropologiji koja pokušava da prouči ponašanje ljudskih bića, ali koja uvek ostaje "istraživanje ljudi u krizi od strane ljudi u krizi", kako je to govorio Stenli Dajmond.

Proces koji započeo Boas nastavio je i dalje razvio poljski antropolog Bronislav Malinovski, koji je nekoliko decenija kasnije započeo istraživanje stanovnika Trobrijanskih ostrva iz Papue Nove Gvineje. Njegova terenska istraživanja su se neočekivano odužila, jer je u nastojanju da izbegne deprotaciju za vreme Prvog svetskog rata odlazio ka sve udaljenijim ostrvima. Vremenom je ušao u kulturu Trobrijanaca, što je kasnije definisao kao položaj "učesnika-posmatrača". Odmah se prisećamo Duera: vidimo jednog naučnika, Malinovskog, koji se donekle uključio u jedno "primitivno društvo" pre nego što se vratio u Evropu. Znajući da njegov položaj nije trajan, drugom nogom je uvek bio izvan kulture koju je istraživao.

Ne kažem da to njegov rad lišava svake vrednosti, samo osećam da kada posmatramo te slučajeve treba da budemo svesni ovih detalja. Ta vrsta "posmatranja" počiva na naučnoj veri u objektivnost, na uverenju da se celina jedne kulture može sagledati i razumeti s neutralnog stanovišta. Francuski antropolog Klod Levi-Stros je bio svestan toga, tvrdeći da je nauka i dalje mit, ali da u sebi ipak nosi mogućnost otkrivanja "činjenične stvarnosti". On kaže: "Nauka nam nikada neće dati sve odgovore. Sve što možemo da uradimo je da polako uvećavamo broj i kvalitet odgovora do kojih možemo da dođemo, što, verujem, možemo da postignemo samo kroz nauku." Čak nas i ova prilično liberalna trvdnja ostavlja sa sumnjom u "tvrde činjenice", s tim što je Levi-Stros, uprkos svom osporavanju "scijentizma", očigledno ostao na njegovim pretpostavkama.

Prema tome, potrebno je da pozitivne nalaze antropologije prihvatimo odvojeno od pretpostavki Civilizacije. Ono što smo naučili od antropologije i kroz bavljenje problemima s kojima se danas suočavamo jeste da smo mi "suštinski ljudi Pleistocena", lovci-sakupljači. Anarhoprimitivistička kritika je ovu tvrdnju prihvatila krajnje ozbiljno; ona polazi od saznanja da je civilizacija skorašnji izum i da su posledice pripitomljavanja samo znak hitne potrebe za povratkom načinu života koji je oblikovao naše biće tokom nekoliko stotina hiljada godina (verovatno i duže). Zato ne treba da odbacujemo tu vrstu informacija, jer se one direktno obraćaju potisnutim lovcima-sakupljačima u svim civilizovanim ljudima. Potrebna je samo svest o ograničenjima tog suvog scijentizma koji prožima većinu antropoloških istraživanja.

Stvarajući stvarnost

U svojoj knjizi *Crvena zemlja, bele laži* (Red Earth, White Lies, 1995) naučnik Vajn Deloria Mlađi, inače pripadnik narodu Su (Lakota/ Sioux), otvorio je pitanje "mita o naučnoj činjenici". Njegov namera je bila osporavanje dobro poznate teorije po kojoj su američki urođenici došli na ovaj kontinent preko Beringovog morezua tokom poslednjih 20.000 godina (što je jedna od opreznijih procena). Za Deloriju i druge američke urođenike (iako ne za sve), ta teorija, prihvaćena kao "činjenica", jeste rasistička. Neki su tu knjigu napali kao tendenciozan pokušaj da se "argumentima" potkrepe sporovi oko "vlasništva nad zemljom". Meni je, kao anarhisti, pogled na zemlju kao nečije "vlasništvo" potpuno stran, ali mogu da razumem tu vrstu

zakonskih zahteva američkih urođenika u njihovoj borbi protiv američkih vlasti. Nezavisno od toga, knjiga dosnosi mnogo drugih argumenata vrednih razmatranja.

Ono što Deloria opisuje u svojoj knjizi je način na koji je antropologija, kao nauka, probirala koje će “dokaze” proglasiti za “činjeničnu stvarnost” (iako je i sam Deloria, kao naučnik, upao u istu klopku). Tu se otvara ozbiljno pitanje naučnog razumevanja u celini, koncepta “apsolutne istine” koji prožima sve aspekte tog pristupa (ta ovisnost o “apsolutnoj istini” jedan je od razloga zašto bih većinu naučnih pristupa mogao da opišem kao oblik religije). Naime, za “stvarno” se proglašava samo ono što se uklapa u pojam “činjenice” u skladu s definicijom posmatrača. Mnogi ljudi su tek nakon napornog preispitivanja shvatili da je nauka samo teoretisanje, pa tako i čuvena teorija o ljudima koji su na ovaj kontinent došli preko Beringovog moreuza. Ne želim da se ovde svrstavam na stranu “nauke” ili na stranu “urođenika” (budući da nijedna zapravo ne postoji) već samo smatram da je naučna “činjenica” ograničila našu sposobnost da sagledamo druge mogućnosti.

Problem, kako ga ja vidim, nije u tome da se razluči “ispravno” od “pogrešnog” već da se shvati da je ovde reč o sistemu koji počiva na takvim sumnjivim vrednostima i koji je u stanju da ih nametne drugima. Slično kao i Tereza Kinc, nisam zainteresovan da se s nekim rvem oko bilo kakvih mitova; samo osećam da je mitska, ekološka svest važna za raspripitomljavanje naših života, o čemu će ovde biti još reči. Antropologija može da bude važna samo ako pomaže u demontiranju svih tih univerzalnih i institucionalizovanih mitova koji podupiru i održavaju civilizaciju.

Katalogizacija osvajanja

Istorija arheologije nije bitno drugačija od istorije ostalih grana antropologije. Metod posmatranja koji je Malinovski uveo u antropološka terenska istraživanja leži i u osnovi arheoloških iskopavanja. Sve do Darwinove knjige *Poreklo čoveka* (1859) arheolozima nije bilo na kraj pameti da priznaju neku drugu prošlost osim onih 6.000 godina koliko je Crkva dopuštala od trenutka “postanka”. U tom novom svetu, tek je Boasova kritika izmenila pravac dotadašnjih iskopavanja. Arheološka iskopavanja, u obliku koji nam je danas poznat, započela su tek 1960-tih s radovima Luisa Binforda, koji je koristio tehniku datiranja na osnovu ugljenika-14 (nastalu 1947); tek tada se počelo sa eksplicitnom primenom evolucionističke teorije, kulturalnih i ekoloških konceptata i teorije sistema.

Arheologija je istraživanje prošlosti na osnovu materijalnih ostataka. Radovi arheologa mogu biti korisni samo u kontekstu u kojem se namena određenih ostataka procenjuje na osnovu njihovog korišćenja kod nekih skorije istraživanih naroda ili na osnovu uobičajene upotrebe sličnih materijala. Ono što arheolozi u stvarnosti zaista moraju da utvrde je tačna lokacija određenih stvari u zemlji. Njihov rad je bukvalno iskopavanje prošlosti i teoretisanje o implikacijama tih iskopina. To je u mnogo čemu nezahvalan posao, često ograničen na puke spekulacije; ali, kao što naglašava Tereza Kinc, iz njega, uprkos svim nedostacima, može da se sazna mnogo toga. Neki od tih nalaza ugrađeni su u kritiku civilizacije koju su razvili ljudi poput Džona Zerzana, Džereda Dajmonda i Klajva Pontinga.

Ono što smatram problematičnim je relevantnost čitavog tog pristupa. Ne vidim nikakvu svrhu u odbacivanju konsekvenci tako prikupljenih saznanja koja ukazuju na probleme svojstvene civilizaciji, ali mislim da treba imati u vidu i onu tačku u kojoj taj pristup postaje sam sebi svrha. Ne kažem da treba odustati od potrage već da

takva istraživanja mogu lako da postanu važnija od mogućnosti na koje ukazuju. Dok sam pisao o tome Terezi, proganjala me je uvek ista misao; znamo do koje mere civilizacija sjebanata i da to nije način života kroz koji se odvijao ekološki razvoj ljudske vrste; ali, dokle ćemo to samo ponavljati pre nego što nešto preduzmemo? Ne optužujem sve te ljude zbog njihove neaktivnosti, samo izražavam svoju zabrinutost.

Kada razmišljam o antropologiji, stalno imam na umu ljude poput Boasa, koji su bili zaokupljeni beleženjem i katalogizacijom svih problema civilizacije. Prisećam se i jedne fotografije iz vijetnamskog rata, na kojoj trojica američkih vojnika siluju jednu Vjetnamku. Ratni fotograf (kao i fotografi i novinari uopšte) ograničio je svoju aktivnost na stalno beleženje destrukcije, možda u nadi da će ta svedočanstva potaći druge na akciju. Ali, dokle ćemo samo prikupljati takva svedočanstva u nadi da će neko drugi napraviti prvi korak? Antropolozi po mnogo čemu podsećaju na tog ratnog fotografa: i oni posmatraju destrukciju koja se odvija pred njihovim očima i samo je beleže. Možda je i to posledica uspešnog pripitomljavanja koje je ljude lišilo osećaja da imaju bilo kakav uticaj na stvarnost; ali, moji motivi ostaju čisto revolucionarni. Još jednom pitam, dokle ćemo biti samo nemi posmatrači uništavanja našeg jedinog doma i samog života, pre nego što preduzmemo nešto? Mislim da antropologija može da posluži kao oružje u borbi protiv civilizovane "stvarnosti", ali plašim da nas insistiranje na naučnom diskursu može lako pretvoriti u puke posmatrače-učesnike destrukcije.

"Prvo idu arheolozi, onda buldožeri", kaže Tereza Kinc. To može da nas postavi pred ozbiljne dileme. Možda ipak vredi pokušati izvući nešto pozitivno iz toga, spasiti makar neke parčice ljudske prošlosti pre nego što ih pristalice progresu preoru i unište? Da li arheologija može da posluži kao brana progresu ili su iskopavanja samo drugi način za čišćenje terena, bez obzira da li iza njih stupaju ili ne stupaju zagovornici "razvoja"? Ono što me zanima je kako da zaustavimo destrukciju u samom početku, umesto da se samo težimo kako smo iz te situacije uspeli da izvučemo najbolje.

Revolucionarni potencijal

Radovi radikalnih antropologa poput Tereze Kinc, Pjera Klastra, Maršala Salinsa, Ričarda B. Lija i Stenlija Dajmonda (da navedem samo nekoliko njih) od vitalnog su značaja za živu anarhističku kritiku i akciju. Otkrića antropologije suviše su važna da bi bila olako otpisana; osim toga, ohrabruje činjenica da sve više ljudi unutar te discipline uviđa potencijalni značaj svog rada. Ipak, jednako je važno da se ta otkrića ne tretiraju kao puki "nalazi" i "dokazi". Da bismo otišli dalje od civilizacije biće nam potrebna sva saznanja koja mogu da probude divljinu koja spava u svakome od nas. Antropologija će biti živa sve dok nam se obraća na taj način i sve dok budemo u stanju da je na taj način koristimo, ne zatvarajući se u nju.

Isto važi i za istoriju i druge nauke. Lično, smatram da su radovi evolucionističkih teoretičara bili važni za odbacivanje naučne mitologije religioznih osvajača; ipak, kao ljudsko biće koje pokušava da ponovo postane divlje, moram da postavim pitanje potencijala njihovih dostignuća. U kojoj meri je važno da "spoznamo" sve detalje čitave svoje prošlosti? Ono što je važno je mitološka (neinstitucionalizovana) svest koja nam otkriva naše mesto unutar zajednice života. Uspeh civilizacije počiva na svođenju našeg bića na bedne ostatke onoga što smo bili nezavisno od nje.

Ono što pokušavam da afirmišem nije namerno ignorisanje određenih saznanja već pitanje šta sve čini čoveka-životinju? Po mom shvatanju, samo mitska, nezapisana svest može da teče uporedo sa svetom i da od njega dobije ono što mi pokušavamo da dobijemo od istorije i nauke, u nadi da je taj pogled na svet o kojem teoretišemo moguće lišiti subjektivnih implikacija. Pitanje koje se ovde postavlja je kako da *odavde* stignemo *tamo*; kako probuditi tu primalnu svest koju je pripitomljivanje civilizacije potisnulo radi opravdavanja i nastavljanja osvajanja i izrabljivanja? Stalno se suočavamo s pitanjem kako upotrebiti ta sredstva koja oblikuju stvarnost civilizacije u nameri da je uništimo? Tu mogu samo da ukažem na ono što smatram problematičnim; u ovom slučaju, to znači odsustvo svake apsolutne vere u nauku, uključujući i antropologiju, usvajanje svega što se obraća mom biću, ali bez apsolutnog odbacivanja onoga što me se neposredno ne tiče.

Ova rasprava bi mogla da se proširi ka pitanju kako iskoristiti sva ta saznanja nezavisno do sistema koji ih je proizveo? Mislím da pobuna protiv civilizacije podrazumeva i pobunu protiv njenog scijentizma (Razuma). Na svom putu ka anarhiji moraćemo da dovedemo u pitanje sve "svete krave" koje obeležavaju stazu predviđenu za "razumno nezadovoljstvo", ukoliko zaista želimo da se vratimo svom primalnom biću.

Kevin Taker, 2003.

<http://coalitionagainstcivilization.org>

Ovaj tekst je nastavak intervjua sa Terezom Kinc, arheologom, objavljenog u istom broju *Species Traitor*; odatle nekoliko referenci na taj intervju i prepisku sa njom.

Papalagi (2)

Tuiavii ili Tiavea, samoanski poglavica

“Kada neko kaže “moja glava pripada samo meni i nikome drugom osim meni”, on ispravno kaže i niko ne bi mogao da mu to ospori. Sve dotle Papalagi (= belci) i ja mislimo isto. Ali, kada Papalagi kaže “ova palma je moja”, samo zato što raste ispred njegove kolibe, on to kaže kao da ju je on izmislio. Palma ne pripada nikome. Nikome! To je Božja ruka, koja se pruža ka nama iz zemlje. Bog ima mnogo ruku. Svako drvo, svaka vlat trave, more i oblaci koji lebde iznad nas, sve su to njegove ruke. U njima možemo da uživamo, ali ne i da kažemo: “Ova Božja ruka pripada meni i samo meni.” A Papalagi upravo to govore.

U našem jeziku lau znači “moje”, ali i “tvoje”. To je skoro jedno te isto. Ali, u jeziku Papalagija teško je naći dve reči čije se značenje toliko razlikuje, kao što su “moje” i “tvoje”.

Kada bi imali makar malo zdravog razuma, Papalagi bi sigurno shvatili da ništa ne možemo da zadržimo samo za sebe, da pripada samo nama, jer onda, kada naiđu teška vremena, ne bismo imali na šta da se oslonimo. Onda bi počeli da shvataju da je Bog svoju kuću napravio ovako velikom jer je hteo da u njoj bude dovoljno mesta i sreće za sve. Ona je dovoljno velika da u njoj svako može da nađe svoje mesto pod Suncem, svoje parče sreće, nekoliko palmi i mesto na koje će moći da spusti svoja stopala. Kako bi Bog ikada mogao da zaboravi na neko svoje dete? Ipak, mnogi se grozničavo drže tog malog, tanušnog dela zemlje koje je Bog odredio za njih.

Pošto su prestali da ga slušaju i počeli da izmišljaju svoje zakone, Bog je Papalagima poslao mnoge opasnosti koje ugrožavaju njihovu imovinu. Poslao im je sušu i kišu koje pustoše njihovo “moje”. Poslao im je oluju i vatru. A duboko u njihova srca usadio je i ono najgore, strah. Strah je Papalagijev najveći posed. Njegov san nikada nije miran, jer stalno mora da bude na oprezu, da mu neko po noći ne bi oteo sve ono što je nagomilao tokom dana. Njegove ruke i čula stalno su zauzeti čuvanjem tog blaga. A to blago mu se danju i noću smeje u lice, govori mu da je ukradeno od Boga, kinji ga i stalno mu donosi nevolje.

Ali, Bog je za Papalagije smislio i nešto gore od straha. Poslao im je rat između onih koji imaju malo ili nemaju ništa i onih koji imaju mnogo. Ta borba je žestoka i besni danju i noću. Ta borba donosi zlo svima i proteruje svu radost iz života. Oni koji imaju mnogo trebalo bi da daju onima koji nemaju ništa, ali oni to ne žele. Oni koji nemaju ništa žele da dobiju svoj deo, ali ne dobijaju ništa. Često su to oni koji su stigli kasno, kada je sav plen već bio podeljen, ili oni koji su bili i suviše trapavi da bi ugrabili nešto za sebe. To što svi oni krađu od Boga, nikoga ne zabrinjava.

Braćo! Šta biste mislili o onome ko ima veliku kuću, toliko veliku da u nju može da stane čitavo samoansko selo, a ko ne bi dopustio putniku da prenoći pod njenim krovom? Šta biste mislili o čoveku koju u ruci drži čitavu granu banana, a neće da da nijednu čoveku koji pred njim umire od gladi i moli ga za jedan zalogaj? Vidim kako vam se oči pune gnevom i čujem kako sa vaših usana teku reči prezira. Znajte onda da se Papalagi tako ponašaju svakog časa, svakog dana.

U vreme berbe, palma nam nudi svoje lišće i plodove. Papalagi su poput palme koja za svoje lišće i plodove kaže "sve to je samo moje". Ljudi ne smeju da uzmu nijedan njen plod! Kada bi postojalo takvo drvo, kako bi ono ikada moglo da donese nove plodove? Zato su palme mudrije od Papalagija".

Prvi put objavljeno na nemačkom, početkom 1920-tih, zatim na holandskom 1929. i na engleskom 1971, u izdanju Real Free Press. Originalno izdanje je priredio Eric Scheurmann, nemački antropolog i lični prijatelj poglavice Tuiaviia. Preuzeto iz *Anarchy: A Journal of Desire Armed* #15/1988.